

D./ BIBLIOGRÁFIA ÉS DOKUMENTÁCIÓ

A bibliográfia helyzete és mai
problémái

A nemzeti bibliográfia
kérdései

E L Ő S Z Ó

A nemzeti könyvtermés teljes áttekintését biztosító nemzeti bibliográfiák haszna, értelme, szükségessége hosszú idő óta vitán felül áll, közreadásuk azonban a fejlődés minden korszakában a súlyos problémák egész sorát vetette fel. Már a Kovachich Márton György és fia által kidolgozott Planum egy tökéletes Magyar Bibliográfia és Szókönyv iránt /1814/ olvastán egyszerre kapjuk a javaslatokat s halljuk említeni a "nehézségeket, melyet miatt a planumnak véghez hajtása akadályoztathatik." Az anyag összegyűjtése, a kiadás anyagi gondja, a szerkesztés módszertana mindenütt komoly nehézségeket támasztanak /különösen mivel az effajta kiadványok igen nagy terjedelműek s az anyag heterogén jellegű/, de a magyar irodalom, általában a magyar kulturális élet speciális helyzete külön gondokat is okozott. /Ilyen volt pl. egy intézményes, biztos bázis hiánya, az igénylők-fogyasztók viszonylag kisebb száma s ilyen a külföldi magyar irodalom súlyos problematikája./

A nehézségek ellenére is a mögöttünk álló száz év igen komoly eredményeket hozott. Nem térünk ki a korábbi előzményekre: a XVII. század biobibliográfiáira, amelyek sora Czwittinger Dávid Specimen-jével kezdődik /1711/ s az olyan elszigetelten maradt vállalkozásokra, mint Sándor István Magyar könyvesháza a XIX. század elején vagy Jankovich Miklós munkája a reformkorban. A feladat átfogó megoldása a század második felében indult meg. 1860-ban fogott hozzá Kolozsvárt Szabó Károly

a régi magyar irodalom bibliográfiai feldolgozásához, amit a későbbi korokra vonatkozóan Petrik Géza, Kiszlingstein Sándor stb. vállalkozásai követtek, úgyhogy csakhamar hézagtalanul összeállt az összefoglaló magyar bibliográfiák rendje.

1473-1711: Szabó Károly: Régi magyar könyvtár. 1-3.köt. Bp. 1879-1898. /4 db./

1711-1860: Magyarország bibliographiája. Összeáll. Petrik Géza. 1-4.köt. Bp. 1882-1892.

1860-1875: Magyar könyvészet. Összeáll. Petrik Géza. Bp. 1885. CXLVII, 468 l.

1876-1885: Magyar könyvészet. Összeáll. Kiszlingstein Sándor. Bp. 1890. CXLIII, 556 l.

1886-1900: Magyar könyvészet. Szerk. Petrik Géza. 1-2.köt. Bp. 1908-1913.

1901-1910: Magyar könyvészet. Szerk. Petrik Géza és Barcza Imre. 1-2. köt. 1917-1928.

1911-1920: Magyar könyvészet. Sajtó alá rend. Kozocsa Sándor. 1-2.köt. Bp. 1939-1942.

Ezek a kötetek a jelen kiadvány előzményei. Kétségtelen, hogy mai szemmel nézve e művekkel kapcsolatban többrendbeli észrevételt lehetne tenni. Nem teljes az anyag /főleg a visszamenőleges adatgyűjtés eredménye lett hézagos/ s nem elég korszerű a feldolgozás. Eppen ezért idővel napirendre kell tűzünk javított, új kiadásuk ügyét. /Az RMK új feldolgozása már meg is indult, az első, XVI. századi kötet anyaga elkészült./ Ugyanakkor azonban az is kétségtelen, hogy a kritika nem homályosíthatja el a felsorolt bibliográfiák hatalmas jelentőségét. Irodalmunk /szakirodalmunkat is mindig e szó alá értve/

egész folyamata felett áttekintést biztosítottak, minden tudományág's a további bibliográfiák számára forrásanyagot nyújtanak. Érdemüket emeli, hogy sokszor magánszorgalomból készültek ill. magánkezdeményezésre társadalmi alapon láttak napvilágot. /A Magyar Könyvészet minden ciklikus kiadványának a Magyar Könyvkereskedők Egylete- későbbi nevén Magyar Könyvkiadók és Könyvkereskedők Országos Egyesülete - volt a közreadója./

Külön érdeme a Magyar Könyvkereskedők Egyletének, hogy a Magyar Könyvészet ciklikus közreadásán kívül 1878-tól kezdődően a kurrens bibliográfiát is megteremtette a Corvina c. szaklap keretében. Ezek a folyamatos könyvjegyzékek, amelyek 1930-tól 1944 végéig már a Corvinától függetlenül jelentek meg, sűrű /kéthetes, havi stb./ időközökben adtak tájékoztatást a friss irodalomról, igaz, hogy elsősorban kereskedelmi érdekeket követve, de mégis rendszeresen. /Megszűnésük után, 1941-től 1944 márciusáig a Magyar Szociográfiai Intézet vállalkozott a kurrens nemzeti bibliográfia közreadására - évi tíz számnyi keretben. Ebben az összefüggésben nem szabad említés nélkül hagyni, hogy a Magyar Könyvkereskedők Egylete célul tűzte ki az éves kumulációk közreadását is, így jelentek meg a korvinában közölt anyag egyesítésével egész 1917-ig rendszeresen az Évkönyvek s kivételesen az 1930. évi évkönyv is./

Igen nehéz feladatnak bizonyult a külföldi magyar /és magyar vonatkozású/ irodalom feldolgozása. A régebbi könyvekre vonatkozólag ugyan szép kezdeményezésekre utalhatunk /Kertbeny után főleg Apponyi Sándor Hungaricaja emli-

tendő, de a Petrik-féle Magyarország bibliographiája 1712-1860 is igyekszik közölni a külföldi műveket./ Az újabb és mennyiségben sokkal hatalmasabb irodalom számbavételére azonban eddig nem jutott kellő erő.

✠

Az újabb fejlődés világszerte oda vezetett, hogy a nemzeti bibliográfiák közreadói a nemzeti könyvtárak lettek. Természetes is ez. A nemzeti könyvtárak kötelezpéldányt kapnak minden nyomdatermékből /igy biztosítani tudják az anyag teljességét/, másrészt rendelkeznek a kellő számú tudományos munkatárssal /igy elérhető a megfelelő színvonal/. Ami a kurrens bibliográfiát illeti, a mi nemzeti könyvtárunk már 1876-ban kísérletet tett a feladat elvállalására. Megindítván ui. Magyar Könyvszemle c. folyóiratát, ennek részben bibliográfiai profilt adott, komondván, hogy a kap rendszeresen "összeállítandja a magyarországi sajtó irodalmi értékű termékeinek és a hazánkat érdeklő külföldi munkáknak lehetőleg teljes és pontos jegyzékét". /Ez így is történt 1891-ig./ A második vállalkozás a Magyar Könyvészet éves köteteinek megindítása volt. 1936 és 1941 között /1939-1944. megjelenési évekkel/, aminek a háboru szakított végét. Végül harmadszor, 1946-ban a Magyar Nemzeti Bibliográfia havi füzetait indította el az Országos Széchényi Könyvtár, s e harmadik vállalkozás meg is szilárdult, a kurrens füzetek azóta megszakítás nélkül jelennek meg. Többéves, összefoglaló bibliográfia kiadására azonban a jelen, tizenhatéves Magyar Könyvészet előtt nem kerülhetett sor.

Kulturális életünk mai szerkezetében intézményesen az Országos Széchényi Könyvtárra hárul a feladat, hogy a nemzeti bibliográfia egész rendszerét kiépítse. A könyvtárügyről szóló 1956. évi 5.sz. törvényerejű rendelet végrehajtása kapcsán hozott 1.018/1956./III.9./ sz. minisztertanácsi határozat 20.pontja tétélesen is kimondja, hogy a könyvtár "készíti a folyamatos /kurrens/ és az elmúlt időszakokra vonatkozó /retrospektív/ nemzeti bibliográfiákat." A folyamatos tájékoztatás feladatát a könyvtár ma a ~~xxxxx~~ Magyar Nemzeti Bibliográfia említett s immár kéthetes füzeteivel látja el, amelyek a könyvek mellett a zeneművekre és térképekre is kiterjednek. Ennek társlapja a Magyar Folyóiratok Repertóriuma mely a hazai folyóiratok válogatott cikkanyagát tartalmazza. A MNB 24 füzeteiből az év elteltével egyesített /kumulatív/ kötet is megjelenik Magyar Könyvészet címmel /1961 óta/. Az összefoglaló bibliográfiai feladat egyrészt a teljes magyar múlt újból való, korszerű bibliográfiai feldolgozását, másrészt legsürgősebben az 1921-től hiányzó összefoglaló Magyar Könyvészet pótlását jelenti. Ez utóbbi feladatkör keretében kerül közrebo- csátásra a jelen kiadvány. Külön nagy feladat lesz a külföldi magyar irodalom feldolgozásának megszervezése.

Mint láttuk, 1921-től kezdődően nem készültek el a nagy összefoglaló Magyar Könyvészet kiadványok. /Pontosabban: az 1921-1923 évekre vonatkozóan még megjelent Pikler Blanka összeállításában egy hároméves kiadvány, ez azonban az ürt nem hidalja át, további többéves összefoglalások még ilyen kis egy- ségben sincsenek./ A kérdés, ami a könyvtár előtt állott, ez volt: milyen periodicitással és milyen sorrendben készítsük el

a ciklus kiadványokat, hogy a hiányokat lehetőleg a jelenkorig minél gyorsabban pótoljuk. Ugy döntöttünk, hogy egyetlen kiadványban adjuk közre a Horthy-korszak irodalmát, majd ezt követőleg az 1945-1960 éveket, s végül 1961-től kezdődőleg újból visszatérünk a tízéves egységekre. A Horthy-korszak összefoglalását főlegesen is indokolni, hiszen egy történeti netileg lezárt s szellemében egységes korszakról lévén szó, az anyag együtt tartása minden tudományág szempontjából előnyösebb. Az 1945. évvel induló szakasz időhatárát azért szerettük volna a lehetőség szerint kiterjeszteni, hogy a felszabadulás huszéves jubileumára megjelenő kiadvány minél teljesebb képet adjon a kulturális forradalomról. /E periodizálás mellett szól egy gyakorlati érv is: 1961-től kezdve már megjelennek a Magyar Könyvészet éves kötetei, amelyek a keresést viszonylag mégis könnyebbé teszik./ Azt a kérdést, hogy a Horthy-korszak vagy a népi demokrácia időszakát vegyük-e előbbre, kulturpolitikai megfontolások döntötték el. A Magyar Tudományos Akadémia első osztálya mellett működő Könyvtártudományi Főbizottság már 1954-ben az 1945-öt követő időszak kumulatív bibliográfiájának közreadásában jelölte meg a legsürgősebben elvégzendő tudományos bibliográfiai feladatot. A döntés természetes volt: a szocializmust építő társadalom nem nélkülözheti azt a nagy összefoglaló bibliográfiát, mely kulturája, tudománya, irodalma és a könyvvel kapcsolatos minden egyéb gyakorlati tevékenysége számára e műben adódnia fog.

■

A Magyar Könyvészet 1945-1960 évi ciklusa tehát az a kiadvány, amellyel az Országos Széchényi Könyvtár retrospektív

bibliográfiai vállalkozása elindul. Feladata, mint minden retrospektív bibliográfiáé, hármas:

1. a fejlődés adott szakaszára vonatkozólag összefoglaló bibliográfiai képet kell adnia a nemzeti kultúra, a tudomány és irodalom helyzetéről,

2. alapul kell szolgálnia a tudománytörténeti kutatás számára,

3. ki kell egészítenie a nemzeti szakbibliográfiai rendszer hiányosságait, általában forrásanyagot kell bocsátania a további bibliográfiai munkálatok rendelkezésére.

Alapvetően fontos kérdés, hogy a megadott időhatáron belül mit kell a bibliográfiának felölelnie. A felelet csak látszólag egyértelmű. Itt vannak mindenekelőtt a hazai- és külföldi magyar irodalom kettősségéből adódó nehézségek, felvetődnek a műfaji problémák s végül állást kell foglalni az ún. "teljesség" értelmezését illetően is.

Nem vitás, hogy elvileg helyesebb lenne az egész -belföldi és külföldi- magyar irodalom jegyzékét adni. Az a nagyszámu mű, amely mindenekelőtt a szomszédállamokban: Csehszlovákiában, Jugoszláviában, Romániában s a Szovjetunióban, majd továbbmenően egyéb államokban magyar nyelven megjelenik, szerves része kellene hogy legyen a nemzeti bibliográfiának. Az irodalmi fejezetek lektorai jelentésükben külön is rámutattak, mégpedig "sajnálattal és nyomatékosan" mutattak rá arra a hézagra, amely a nem Magyarországon megjelent magyar nyelvű művek elhagyásával jelentkezik. A magyar költészet, a magyar drámai irodalom, a magyar próza képe így hiányos lesz, ~~és~~ s ez egy ilyen alapvető kiadványnak, amely tudományos igényvel, központi tudományos intézmény gondozásában jelenik

meg, fokozottan róható fel. Elismerjük, hogy ha pl. a lipcsei német nemzeti bibliográfia rendszeresen feldolgozza az NSZK, Ausztria, Svájc és a többi államok német nyelvű műveit, nehéz lenne nekünk is érvet találnunk a magyar nyelvű művek kihagyására. Nem is elvi alapon, tisztára gyakorlati okokból, pusztán kényszerűségből döntöttünk a leszűkítés mellett. A jelzett időszakban, 1945 és 1960 között nem áll az Országos Széchényi Könyvtár rendelkezésére a teljes /vagy relative teljes/külföldi anyag, így a feladat számunkra egyelőre megoldhatatlannak bizonyult. Magától értetődik azonban, hogy később egy kiegészítő kiadványnak /Külföldi Magyar Könyvészet/ kell pótolnia a keletkező hiányt.

Ami a műfajok kérdését illeti, a jelen kiadvány a szűkebb értelemben vett könyvek címanyagát tartalmazza. Párhuzamosan azonban /ugyanebben az évkeretben s hasonló szerkezetben/ a térképek és a zeneművek bibliográfiáját is közre fogjuk adni. E kötetek a könyvek jegyzékének megjelenését közvetlenül követik. Az időszaki kiadványokra vonatkozóan már megjelent egy tízéves bibliográfia. /Dezsényi Béla - Falvy Zoltán - Fejér Judit: A magyar sajtó bibliográfiája 1945-1954. Bp. 1956./, ehhez előreláthatólag újabb tízéves kiadvány csatlakozik. A periodikák eltérő természete miatt az eltérő időbeosztás nem lesz zavaró.

Külön kell szólnunk arról, hogy az így megvont keretek közt - vagyis most már csak a hazai kiadványokra s itt is csak a könyvekre irányítva figyelmünket - a teljességet illetően meddig sikerült elmennünk. Hajdan a nemzeti bibliográfia fogalmát a teljességnek korlát nélküli értelmezése jelle-

mezte. A régi könyvek tekintetében ma is ezt az elvet követjük, az RMKk körén belül épp úgy kiterjeszkedünk a kalendáriumokra vagy egyleveles nyomtatványokra, mint a tudósok műveire. A későbbi századokban azonban - a nyomda szerepének ~~fokozódásával~~ folyamatos fokozódásával - a helyzet egyre nehezebb lesz. Jelenleg nincs a világon egy nemzeti bibliográfia sem, amely a teljességgel hajtani, formális értelmezését követhetné. Magyarországon is évente közel 20 000 kiadvány jelenik meg, ebből mintegy háromezer az a könyv, ami könyvárusi forgalomba kerül, a többi jegyzet, különlenyomat, a hivatalok, vállalatok belső munkájához szükséges szolgálati anyag, prospektusok, kereskedelmi árjegyzékek és sok minden egyéb. Nemcsak igen nehéz /pl. anyagilag megoldhatatlan/, de célszerűtlen is lenne mindent a hatalmas nyomtatványanyagot együtt regisztrálni, a közérdeklődésre valóban számottartó műveket a közérdeklődésből kieső, csak gyakorlati célú nyomtatványok tömege közé vegyíteni. Ezért alkította ki a nemzeti könyvtárak újabb fejlődése azt a tendenciát, hogy ketté kell választani az egyedi feldolgozást igénylő címeket és azt a nyomtatványanyagot, amelynek megőrzése ugyan kötelező, sőt a könyvtáron belül ún. "egyszerűsített" feldolgozására is sor kerül, de nyomtatott bibliográfiában való közzététele már nem társadalmi szükséglet. Az utóbbi anyag kutatására a nemzeti könyvtár belső apparátusa megadja a lehetőséget. A bibliográfiai teljességnek így értelmezett, korszerű elvi alapján áll a jelen kiadvány is, amint-hogy ezen állanak a külföldi társvállalkozások is, amelyek a miénknél sokszor még erősebb szelekciót hajtanak végre. Konkrétan fogalmazva: a jelen bibliográfia a könyvnek egy szűkített, de elvileg jól elhatárolható fogalmát alkalmazza. Nem vettük fel ugyanis a Magyar Könyvészet korábbi ciklusaitól

némileg eltérőleg a következő kiadványokat: a/ különlenyomatokat /kivéve, ha valamely sorozat tagjaivá váltak/, b/ használati és szolgálati nyomtatványokat, c/ prospektusokat, reklámkiadványokat, d/ iskolai értesítőket, e/ általános- és középiskolai tankönyveket és a hozzájuk készült módszertani utmutatókat, f/ sokszorosított egyetemi ill. főiskolai jegyzeteket, g/ a világnézeti oktatás alapfoku brosuráit, h/ kisnyomtatványokat, i/ általában az egy iv terjedelemnél kisebb nyomtatványokat. E korlátozással is öt terjedelmes kötetre rug a feldolgozott 16 év anyaga; meggyőződésünk szerint nemcsak magát a közreadás realitását lehetett így biztosítani, de a bibliográfia könnyebb használhatóságát is.

A mellőzött anyag tekintetében külön is utalnunk kell arra, hogy a jelen kiadvány megjelenése után az általános és középiskolai tankönyvekről - az Országos Pedagógiai Könyvtárral együttműködve - speciális bibliográfiát szándékozunk közreadni. A többi dokumentum esetében pedig, mint mondtuk, az OSZK katalógusai és egyéb nyilvántartásai segíthetik a kutatókat. Megjegyezhetjük azt is, hogy a kisterjedelmű anyag /i. pont/ kiiktatása nem mechanikusan történt. Feltétlenül vigyáztunk arra, hogy sértetlenül maradjon, ami primér irodalom, ne maradjon ki, ami a korra jellemző, aminek dokumentatív értéke van /pl. Az ideiglenes nemzetgyűlés ügyrendje. Bp. 1945. 8 1./

Igy megszabván a bibliográfia tartalmi körét, az Országos Széchényi Könyvtár munkatársai minden igyekezetükkel azon voltak, hogy a kiadvány anyaga teljes legyen. Kiindulópontul a könyvtárba beszolgáltatott kötelempéldányok ill. az ezeket regisztráló kurrens Magyar Nemzeti Bibliográfia havi füzetek szolgálták. Az innen meritett anyagot azonban - szükség

esetén - több irányból is kiegészítették. Így pl. komoly utánjárást igényelt az 1945 év irodalma, ahol a könyvtár állománya, sajnos, ~~maig~~ máig sem teljes. A rendelkezésre álló bibliográfiai feltárásokon kívül főleg a vidéki nagykönyvtárak anyagából /debreceni, pécsi, szegedi egyetemi könyvtárak, soproni Műszaki Egyetemi Karok könyvtára/ lehetett haszonnal meríteni. A későbbi évekre vonatkozólag a köteleespéldány beszolgáltatás hézagait elsősorban a sorozatok tekintetében kellett pótolni. A MNB füzetivel szemben lényeges bővülés észlelhető a kutatóintézeti jelentések terén, amelyeket mint bizalmasnak minősített, csak belső használatra szánt kutatási anyagot annak idején az intézetek be sem szolgáltattak, - későbbi feloldásukkal azonban közlésük bibliográfiánkban lehetővé vált.

A bibliográfia hatalmas anyagát, amely a lezajlott kulturális forradalomnak is impozáns tükörképe, öt kötetben adjuk közre. Ezek beosztása a következő:

1. Általános művek. Vallás. Filozófia. Társadalomtudományok. Nyelvészet.
2. Természettudományok. Orvostudomány. Mezőgazdaság.
3. Műszaki tudományok. Technika.
4. Művészetek. Irodalom. Földrajz. Történelem.
5. Betűrendes mutató.

A tárgyi csoportosítás a könyvtárakban világszerte alkalmazott Egyetemes Tizedes Osztályozás alapján történt.

✱

Külön kell szólnunk a bibliográfia belső felépítéséről.

A jelen kiadvány előzményei közül Szabó Károly Régi magyar könyvtára a címetek évrendben s ezen belül földrajzi rendben közli, csak harmadsorban lép érvénybe a szerzői betürend az egyes földrajzi egységeken belül. Ez az elrendezés a régi könyvek természetének, elsősorban a nyomdászattörténet szempontjainak teljesen meg is felel. A későbbi összefoglaló bibliográfiákat - 1712-től egészen 1920-ig - mind betürendben szerkesztették. Ugyancsak a betürendet követték az éves könyvészetek, így az OSZK kiadásában az 1936-1941 évekről megjelent Magyar Könyvészet kötetei is. Mi az oka, hogy ezzel a hagyománnyal szakítottunk?

Elsősorban a tudománynak, általában az életnek az a szembetűnő szakosodása, amely az utóbbi évtizedekben végbe ment. A tudományok mai fejlettségi fokán kevés kutató akad, aki könyvtermésünk egészében kíván buvárkodni. Tudományos bibliográfiához a jelenben kutató elsősorban tárgyi igénnyel közeledik s egy meghatározott téma irodalmát keresi. A közgazdászt éppugy a szakirodalom egy speciális köre érdekli, mint a néprajzkutatót, a nyelvészt vagy a botanikust. Nyilvánvaló, hogy érdekeiknek a tartalmilag rendszerezett bibliográfia felel meg, mely a szaktudományok művelőit egy-egy tudományág fejlődéséről áttekinthetően tájékoztatja. Az a bibliográfia, amely ezzel az igénnyel nem számolna, ma már használhatatlan lenne. Áll ez a nemzeti bibliográfiára is. Elgondolható természetesen, hogy a betürendbe rendezett anyaghoz szakmutatók, tárgymutatók nyujtanának segítséget, de ez az áttételes keresés sokkal lassabb, nehezkesebb s kevésbé eredményes lenne. /A kereső sosem látná maga előtt a tárgykör egész irodalmát, így a keresett cím megtalálása vagy a válogatás igen bonyo-

lulttá válna./ Régi bibliográfiáink - érezvén a tárgyi eligazítás szükségét is, - megpróbálkoztak ezzel az uttal, de igen kis eredményt értek el. /Petrik 1960-1875. évi ciklusa 18 csoportra bontott szakmutatót adott; az 1886-1900-as évkör betürendes tárgymutatóval tárta fel anyagát. A további évkörökhöz - /1901-1910, 1911-1920/ - tárgymutató már egyáltalán nem készült. Ez a körülmény kétségtelenül komolyan megnehezíti az említett bibliográfiák használatát./

Az Országos Széchényi Könyvtár felismerve a szakmutatóval együttjáró nehézségeket - főleg azt, hogy az ilyen nagy terjedelmű anyagban való eligazodást a szakmutató nem oldja meg maradéktalanul, - már 1946-ban, a Magyar Nemzeti Bibliográfia havi füzetének megindításával áttért a decimális rendszerű közlésre. A gyakorlat messzemenően igazolta ennek a döntésnek a helyességét. Az új szerkezetben a szakrendben felállított cimanyag betürendes mutatóval való kibővítése mind a tárgyi, mind a betürendi eligazodást teljességgel biztosítja.

Ha célszerűnek látszott már egy hónap könyvtermésénél is, hogy az anyagot - a hagyományokkal szakítva - tartalma szerint tárjuk fel, mennyivel inkább áll ez a többéves kumulációk esetében. /Petrik betürendes bibliográfiái még azért kezelhetőek, mert viszonylag kis anyagot ölelnek fel./ Ezért járult hozzá az új Magyar Könyvészet szakrendi közléséhez a Magyar Tudományos Akadémia Könyvtártudományi Főbizottsága is, mely e kérdésben hozott határozatában kimondja: "A nemzeti bibliográfia kumulatív köteteit a jövőben decimális szakcsoportosításban kell közreadni, betürendes névmutatóval." Ennek a rendszernek nemzetközi elterjedtsége még bibliográfiánk külföldi használatát is megkönnyíti.

A szakrendben való eligazodást különféle mutatókkal, a rokon szakcsoportokat összekapcsoló utalókkal, az alfejezeteket tartalmazó szakok beosztásának közlésével, a rendszeresen alkalmazott élőfejjel igyekeztünk biztosítani.

A kiadvány V. kötete, a külön mutatókötet az I-IV. kötetek teljes címanyagát egységes betűrendben közli. Igyekeztünk ezt úgy szerkeszteni, hogy a keresőnek többoldalu segítséget nyújtson. Ezért a szerző neve után a mű címét is beiktattuk, felvettük a művet a társszerzők alatt is, továbbá utalást helyeztünk el a közreműködő személyek /szerkesztő, összeállító, sajtó alá rendező stb./ nevéénél, ugyanugy a közreadó testületek nevéénél, a címben szereplő minden tulajdonnévénél /személynévénél, ill. földrajzi névénél/. Tartalmazza a mutatókötet a gyűjtemények kiadványokban /pl. antológiákban/ szereplő összes szerző nevét /a címleírásokat követő apróbetűs elemzések alapján/.

✱

.....

Magyar Könyvészet 1945-1960. A Magyarországon nyomtatott könyvek szakosított jegyzéke. Közreadja az Országos Széchényi Könyvtár. I. Általános művek - Vallás - Filozófia - Társadalomtudományok - Nyelvészet. Budapest, 1965. 5-9.p.

Magyar könyvészet 1945-1960. Előszó.

	I.köt.				
Kovachich Márton György	1.	122	szemelvény	1	jegyzetét
Kovachich József Miklós	1.	122	szemelvény	1	jegyzetét
planum			tervezet		
speciális			sajátos		
bázis			alap, kiindulási pont		
Czittinger Dávid	1.	I.köt.47.	szemelvény	1.	jegyzetét
Sándor István	1.	I.köt.121.	szemelvény	1.	jegyzetét
Jankovich Miklós	1.	I.köt.123.	szemelvény	1.	jegyzetét
Szabó Károly	1.	.....	szemelvény	.....	jegyzetét
Petrik Géza	1.	.....	szemelvény	.....	jegyzetét
Kiszingstein Sándor	/1852-1913/ könyvkereskedő és bibliográfus.				

Könyvészeti munkássága jelentős.

Kozocsa Sándor /1904- /bibliográfus, irodalomtörténetíró.
nak
1926 óta az OSZK munkatársa. Munkásságá igen fontos
részét képezik ~~amennyiben az irodalomtörténeti munkásságának az~~
1932 óta megjelenő magyar irodalmi bibliográfiák.

Barcza Imre /1881-1938/ bibliográfus. A Kereskedelmi és Iparkamara
főkönyvtárosa volt.

Magyar Könyvkereskedők Egylete

kurrens bibliográfia ~~amennyiben az irodalomtörténeti munkásságának az~~ folyamatosan regisztráló
bibliográfia

Magyar Szociográfiai Intézet:

kumuláció a részenként megjelent anyag egybegyűjtött kiadása

Kertbeny Károly 1. .... szemelvény ..... jegyzetét

Apponyi Sándor 1. .... szemelvény ..... jegyzetét

Pikler Blanka 1. .... szemelvény ..... jegyzetét

periodicitás időszakosság

lektor a könyvkiadó vállalat munkatársa, aki a kéziratok elbírálását végzi

Dezsényi Béla 1. .... szemelvény ..... jegyzetét

Falvy Zoltán 1. .... szemelvény ..... jegyzetét

Fajér Judit 1. .... szemelvény ..... jegyzetét

Dezsényi Béla - Falvy Zoltán - Fejér Judit:

A MAGYAR SAJTÓ BIBLIOGRÁFIÁJA 1945-1954

[ELŐSZÓ]

Az 1945-től 1954-ig eltelt tíz évnek itt következő sajtóbibliográfiája folytatása a hirlap- és folyóiratbibliográfiák sorának, amelyek alapjául majdnem mindig az Országos Széchényi Könyvtár Hirlaptárának gyűjteménye szolgált. Szinnyei József, a Hirlaptár alapítója, a Vasárnapi Ujságban, majd a Magyar Könyvszemle mellékletében adta ki évről évre a Magyarországon megjelenő időszak kiadványok címjegyzékét. 1916-ban Kereszty József az Országos Széchényi Könyvtár Címjegyzékei sorozatában tette közzé "A magyar és magyarországi időszak sajtó időrendi áttekintése 1705-1867" c. kötetet. Az 1936-ban indult Magyar Könyvészet évi kötetei közölték előbb az összes magyarországi hirlapok és folyóiratok bibliográfiáját, majd 1937-től az azok adataiban beállott változásokat 1941-ig. 1941-ben Magyarország Időszaki Sajtójának Könyvészeté gyűjtő-cím alatt kezdődött a magyar időszak sajtó teljes visszatekintő bibliográfiájának feldolgozása a nemzetközileg is elfogadott modern cimleirási elvek szerint: ez a sorozat a második világháború miatt elakadt s a "Magyar hirlapirodalom első százada" c. első kötetén kívül csak két részlet készült el belőle. A visszatekintő bibliográfia munkája 1952-ben indult meg újra, most már a Magyar Tudományos Akadémia - illetve 1955 óta annak Könyvtártudományi Főbizottsága - támogatásával. Az újra kezdett munka első terméke ez az összeállítás. Követni fogja két kötetben a magyar sajtó bibliográfiája 1705-1919-ig, majd 1920-1944-ig. Azt hisszük, nem szorul magyarázatra, miért az utolsó, de a hozzánk közelebb álló évtizedet feldolgozó

kötet készült el elsőnek.

A címjegyzék csak a szigorúan vett hírlapokat és folyóiratokat öleli fel, tehát elvben csak az olyan lapokat, amelyek évenként legalább kétszer szabályosan megjelentek. Az ún. "nem folyóiratjellegű időszak kiadványokat" - naptárakat, évkönyveket, jelentéseket, számadásokat, körleveleket, folytatólagosan, de időhöz nem kötötten megjelenő tanulmányfüzeteket stb. - ez alkalommal nem vettük fel bibliográfiánkba. De a meghatározás nem oly szűk, hogy ne lehetett volna kiterjeszteni a tudományos kutatás nélkülözhetetlen orgánumaira /pl. a Magyar Tudományos Akadémia "változó terjedelmű füzetekben" megjelenő magyar és idegen nyelvű közleményeire/, valamint olyan lapokba, amelyek bár "rendszeretlenül", de évente többször és kétségtelenül az állandóság szándékával kerültek nyilvánosságra. A tartós fennállás szándéka megvolt természetesen azoknál a lapoknál is, amelyekből csak az első évfolyam első száma jelent meg s több semmi. A bibliográfiában ezek is helyet kaptak, helyszüke miatt azonban csak függelékben, és cimleírásuk a címen kívül csak a megjelenés helyére és évszámára szorítkozik. Kivételképpen néhány fontosabb címet ilyenkor is minden adatával felvettünk, különösen, ha a lap később más címmel újra indult és tartósan fennállt. Kimaradtak azonban az alkalmi kiadványok, továbbá a nem nyomdai úton sokszorosított sajtótermékek, kivéve azokat, amelyek szabályos megjelenésükkel és folyóiratszerű tartalmukkal igazolják, hogy nem egészen szűk olvasókörre korlátozott kézirat gyanánt készültek.

Dezsényi Béla - Falvy Zoltán - Fejér Judit:

A magyar sajtó bibliográfiája

Dezsényi Béla /1907 - / sajtótörténész, könyvtáros. Az OSzK
hirlaptárának vezetője

Falvy Zoltán

Fejér Judit

Szinnyei József 1. .... szemelvény .... jegyzetét

Kereszty József

A Magyar Tudományos Akadémia Könyvtártudományi Főbizottsága
~~Könyvtár- és tudományi Főbizottsága~~ 1961 óta a MTA könyvtörténeti,

bibliográfiai és dokumentációs munkabizottsága. Alakult
1954-ben. Feladata az elvi problémák megoldása mellett
a konkrét kutatási feladatok kijelölése, elsősorban
a bibliográfia és a társadalomtudományi dokumentáció
területén.

A szakbibliográfia helyzete
és problémái

A társadalomtudományok szakbibliográfiáinak néhány kérdése.

A társadalomtudományokról /ideértve a filológiát és a művészetek tudományát is/ nyújtott tájékoztatás, e kutatási területek irodalmának visszatekintő és folyamatos feltárása, vitathatatlanul társadalmi szükségletet elégít ki. E tudományágak művelői számára talán még döntőbb jelentőségű az irodalom, az írott források rendszerező feltárása, az azokkal való megismerkedés, mint a természettudományok és az alkalmazott tudományok művelői esetében. A természettudományok és az alkalmazott tudományok területén kívül eső tudományok művelőinek kutatói tevékenysége nagyrészt az írott források feldolgozásából, új irásművek létrehozásából áll. A kísérlet, a laboratóriumi munka, mely a természettudományok és az alkalmazott tudományok művelőinek az irodalom feldolgozásával egyenértékű tevékenysége, a társadalomtudományokban csak egyes tudományágak esetében képezi a tudományos munka lényeges alkatelemét.

A természettudományok és alkalmazott tudományok esetében az irodalom ugyanis többnyire "beszámoló" jellegű, vagyis végzett kutatásokról értesít, míg a társadalomtudományok esetében igen gyakran a bibliográfiák által feltárt irásművek képezik magának a kutatásnak tárgyát, vagyis elsődleges dokumentum értékűek.

Az irodalom feltárásával kapcsolatban is - sok közös vonás mellett - mások a társadalomtudós igényei, mint a természettudósé. A történeti jellegű studiumokkal foglalkozó számára egy általában jelentéktelennek, efemer értékűnek tekintett irásmű értékes "adalék" lehet, míg a természettudós aktuális problémájának

megoldása szempontjából ilyenek feltárására nem tart igényt.

A társadalomtudományok nagy részének történeti alapozottsága nagyobb mértékben indokolja és teszi szükségessé a retrospektív feltárást, nem úgy, mint a természettudományok esetében, ahol a kurrens bibliográfia és annak különböző formái - ideértve a referáló folyóiratokat is - általában nagyobb jelentőségűek, hiszen ezek tárják fel a legfrissebb "beszámolókat". A természettudományok és alkalmazott tudományok művelője, gyakran ellentétben a társadalomtudományok művelőivel, a kurrens irodalom feltárása során elsősorban az új eredményekről beszámoló primér irodalom feltárására tart igényt.

Ezek a jól megfigyelhető jelenségek a következőket eredményezték:

1. a retrospektív bibliográfia szerepe jelentősebb a társadalomtudományokban, mint a természettudományokban és alkalmazott tudományokban. Ennek következtében:

2. a társadalomtudományi szakbibliográfiák száma messze felülmúlja a természettudományi és alkalmazott tudományi bibliográfiák számát. A szakirodalomban eddig közölt igénykutatások kimutatták, hogy igen gyakran egyetlen, a primér irodalmat megbízhatóan feltáró kurrens bibliográfia vagy referáló folyóirat a természettudományok vagy alkalmazott tudományok művelőinek irodalomfeltárás iránti igényét kielégíti, ezzel szemben a társadalomtudományok művelői kiterjedt, sokrétű bibliográfiai apparátussal kénytelenek dolgozni.

3. A nemzeti szakbibliográfia szerepe a társadalomtudományok esetében nagyobb jelentőségű, mint a természettudományok vagy alkalmazott tudományok esetében. Ez utóbbiak művelése során

fokozottan érvényesül az az igény, hogy a feltárt irodalom nemzetközi legyen. E tudományok művelőit ui. csak másodsorban érdekli, hogy az adott problémának mi az egy nyelven vagy egy országban megjelent irodalma. Elsősorban azt kívánják, hogy egy adott kérdés legmegbízhatóbb irodalmát tárják fel számukra és azt tegyék hozzáférhetővé.

A társadalomtudományi, főleg a filológiai és művészeti kutatás azonban igen gyakran egy földrajzi egységgel vagy nyelvvel kapcsolatos irodalom feltárását igényli. De nemcsak a nyelvészeti, irodalomtörténeti, történeti vagy földrajzi kutatás bizonyos területeire kell gondolnunk, hanem a filozófiatörténet, tudománytörténet, közgazdaságtudomány, statisztika, politika, jogtudomány és művészettörténet nem is jelentéktelen kutatási részterületeire. Tehát a nemzeti vagy az egy nyelven megjelent irodalom feltárása - a nemzeti szakbibliográfia - tényleges igényt elégít ki.

4. Mivel - mint említettük - a társadalomtudományok művelői a nem elsőrendűen forrásértékű irodalom feltárására is gyakran igényt tartanak, a társadalomtudományi bibliográfiák által feldolgozott anyag jellegében is különbözik a természettudományi szakbibliográfiák által feldolgozott anyagtól.

Igaz, a szakbibliográfia egyik jellegzetessége, hogy szükségszerűen válogató, de a társadalomtudományok esetében ez a válogatás még oly mértékben sem köthető szabályokhoz, annyira sem "mechanizálható", mint a természettudományok vagy alkalmazott tudományok esetében. A természettudományok és alkalmazott tudományok bibliográfusa gyakran szoritkozhatik arra, hogy majdnem kizárólag a primér irodalom feltárására törekedjék. E módszer követése a társadalomtudományok esetében többnyire nem célravezető. A szak-

bibliográfia készítőjének a szekundér értékű irodalomból való válogatás tehát egyik legnehezebb feladatává vált. Felelősségteljes is ez a feladat, mert az irodalom válogatása, a feltárás módja biztosítja a szakbibliográfiai munka pártosságát. Ugy érezzük, hogy a válogatás szempontjai, - legyen a bibliográfia retrospektív vagy kurrens, nemzetközi vagy nemzeti, - még további tisztázásra szorulnak.

Azt az alapigazságot, hogy a bibliográfia az irodalom társadalmi hasznosításának eszköze, nem minden szakbibliográfiai vállalkozásunk vette kellően tekintetbe. Nem sikerült minden esetben tisztáznunk, hogy kinek számára kívánjuk hasznosítani a szakirodalmat és a bibliográfiák által feltárt anyagot nem mindig vizsgáltuk meg kellő gondnal abból a szempontból, hogy hasznos-e a szakbibliográfia potenciális felhasználója, az elsősorban primer irodalmat igénylő szakember vagy leendő szakember számára.

Ez a jelenség megfigyelhető azoknak a bibliográfiáknak esetében, melyek az országhatár és időhatár keretén belül a teljesség igényével léptek fel.

Az előzőekben néhány olyan jelenségre kívántuk a figyelmet felhívni, amelyek a társadalomtudományok irodalmát feltáró bibliográfiákra általában jellemzőek. A következőkben mindennek előtt az egyes bibliográfiai műfajokkal kapcsolatos néhány általános problémát kívánunk felvetni.

I.

Bibliográfiai bevezetők

A retrospektív bibliográfiák között igen fontos szerepet töltenek be az ún. bibliográfiai bevezetők, a kalauz jellegű bibliográfiák. Céljuk a kezdő kutatók, a szaktárgyat tanuló egye-

temi hallgatók tájékoztatása arról, hogy a tudományág műveléséhez milyen segédeszközök állnak rendelkezésre és hogy melyek azok a kézikönyvek, forráskiadványok, fontos részmonográfiák, melyek lehetővé teszik a tudományágban az elmélyedést.

Az ilyenfajta bibliográfiának, mely egyben többé-kevésbé betölti a másodfoku bibliográfia szerepét is, nagy a jelentősége. Pártosan, kritikailag tárhatja fel az irodalmat, elősegitheti a magasabbfoku önképzést azáltal, hogy megismerteti egy tudományág kutatásának módszertanával. Elősegítik az ilyen bibliográfiai bevezetők azt, hogy az egyetemi hallgatók képessé váljanak az önálló tudományos munkára, ami oktatási reformunknak is egyik fontos célkitűzése.

A társadalomtudományok területén ilyen kalauz jellegű bibliográfia eddig alig jelent meg. Ezek közül az egyik RÓZSA György munkája: A közgazdasági kutatás forrásai és segédletei /Bp. 1959./. Bár ez a munka kitűnően sikerült, használhatónak is bizonyult, a példát eddig még nem követték. A Budapesti Egyetemi Könyvtár egyik kiadványa, a Magyarország XX. századi történetének tanulmányozásához szükséges bibliográfiák és segédkönyvek válogatott bibliográfiája /Bp. 1954./ csak egy kutatási részterület tanulmányozásához nyújt kalauz jellegű segítséget.

Igaz ugyan, hogy amennyiben rendelkezésre áll egy tudományág összefoglaló retrospektív bibliográfiája, azaz bibliográfiai szintézise, talán mellőzhető a bibliográfiai bevezető és igaz az is, hogy nehéz különbséget tenni az összefoglaló retrospektív bibliográfia és a bibliográfiai bevezető között. Így pl. a MTA Történettudományi Intézetének történeti bibliográfiáit és KOSÁRY Domokos bibliográfiáit nyugodtan ide is sorolhatjuk, mert

egyforma haszonnal forgatja azokat a kezdő kutató és egy, valamely részprobléma irodalmát kereső szakember.

Nem vitás, hogy a társadalomtudományok ugyszólván minden ágának oktatásához, megismertetéséhez az egyik legfontosabb segédeszköz a bibliográfiai bevezető. Fontos teendő tehát minden tudományág területén az ilyen irányú tevékenység elindítása. Pl. egy bibliográfiai kalauz a marxizmus-leninizmus tanulmányozásához, valamennyi tudományág művelőjének fontos támaszává válhat és hozzájárulhat az egész társadalomtudományi kutatás elvi szilárdááágának továbbfejlesztéséhez.

A bibliográfiai bevezető vagy kalauz a tudományág műveléséhez szükséges bibliográfiai alapismereteket terjeszti. Ha ennek szükségességét felismerjük, úgy elismertük a bibliográfiai alapismeretek oktatásának szükségességét is. E téren történtek már egyes kezdeményezések. Egyetemek, főiskolák egyes karain és tanszékein megismertetik a hallgatókkal az oktatott tudományág bibliográfiai apparátusát. Az egyes tudományágakkal kapcsolatos bibliográfiai ismeretek oktatásának kötelezővé tétele a tanulmányi színvonal emelésének egyik feltétele.

II.

Retrospektív bibliográfiai szintézisek

Az egy tudományág irodalmát összefoglaló retrospektív bibliográfia a társadalomtudományok területén igen jelentős szerepet tölt be. Mind a lajstromozó jellegű bibliográfiák, mind pedig a nagy bibliográfiai szintézisek és kritikai jellegű retrospektív bibliográfiák a tudományos kutatás eredményességét segítik elő.

A szakirodalom mennyiségi növekedése, az igények és a kutatási területek differenciálódása a lajstromozó és kritikai retrospektív bibliográfiák legkülönbözőbb válfajait hozták létre.

A nemzetközű művelés tárgyát képező, hatalmas irodalmat felmutató tudományágak retrospektív bibliográfiái, mivel a tudományág teljes irodalmának feltárása szinte leküzdhetetlen nehézségekbe ütközik - egyes vállalkozásoktól eltekintve - a retrospektív feltárást egy-egy nyelvterület, ország, vagy téma szakirodalmának feldolgozására korlátozták.

Az eddigi magyar retrospektív szakbibliográfiai tevékenység tekintélyes része - a bibliográfia jellegű nyomtatott szakkönyvtári katalógusok kivételével - egy szaktudomány magyar irodalmának feltárására irányul. A dualizmus korában és a két világháború között tekintélyes számu igen értékes ilyen társadalomtudományi bibliográfia jelent meg. Ezeknek egy része a magyar könyvtörténet szempontjából igen értékes feltáró munkát végzett. Elég, ha itt BALLAGI Aladár, KUDORA Károly, HAVAS Rezső, DÓCZY-WELLMANN-BAKÁCS bibliográfiáira gondolunk. E bibliográfiák a magyar tudománytörténet szempontjából is igen jelentősek. Az effajta szakbibliográfiai tevékenység szervezett formát akkor nyert, amikor az Országos Könyvforgalmi és Bibliográfiai Központ - OKBK - az 1930-as években megindította A Magyar tudományos irodalom bibliográfiája című sorozatát. E sorozat az 1901-1925 között megjelent tudományos irodalmat számos tudományág területén regisztrálta. A sorozat egyes darabjainak folytatásai is megjelentek, egy részük még a felszabadulás előtt, mások felszabadulásunk után. Ilyen BORZSÁK István: A magyar klasszika-filológiai irodalom 1926-1950. /Bp. 1952/ c. munkája.

A felszabadulás után hasonló szerkesztési alapelvek figyelembevételével jó néhány bibliográfia készült el. Ilyen a Tervgazdasági statisztikai és számviteli bibliográfia /Szerk. HAJDÚ Elemérné, HÁMORI Béla, HARASZTHY Gyula. Bp. 1955. ugyanaz mint kurrens bibliográfia 1956/, A magyar népművelés 10 éve /1-3.köt. Bp. 1956-57/, BIRÓ BÉLA: A magyar művészettörténeti irodalom bibliográfiája /Bp. 1955/, STAUD Géza: Magyar színészeti szakkönyvek bibliográfiája, 1945-1960 /Bp. 1960/ - ez a munka a szerző felszabadulás előtt megjelent bibliográfiájának folytatása - és MOLNÁR Zoltán négy füzetben megjelent Magyar Sportkönyv és folyóiratközlemény bibliográfiája /Bp. 1959/.

E bibliográfiák általános jellemzője, hogy az időhatáron belül általában csak a Magyarország területén megjelent irodalmat veszik tekintetbe.

Egy, a multban elhanyagolt, de számunkra igen fontossá vált kutatói terület retrospektív nemzeti szakbibliográfiáit jelentik a Munkásmozgalmi Intézet, illetve a Párttörténeti Intézet bibliográfiai kiadványai. /PRÁGER Miklós: Marx és Engels műveinek magyar bibliográfiája. Bp. 1953., FORGÁCS Sándorné: V.I.Lenin műveinek magyar bibliográfiája. Bp. 1960. és a két részben megjelent Magyar munkásmozgalmi bibliográfia 1848-1948. Bp. 1949./

A felsorolt bibliográfiák elsődleges célja egy meghatározott időszak magyar irodalmának retrospektív lajstromozása volt. Minden esetben a megjelenés ideje és helye az anyag kiválasztásának egyik legfontosabb kritériuma és néha ez a csoportosítás alapja is.

A magyar történelem bibliográfiai apparátusa általánosabb szempontu retrospektív bibliográfiákkal gazdagodott. A magyar bibliográfiai irodalom két kiemelkedő alkotása a felszabadulás után a magyar történelem retrospektív feltárásával kapcsolatban jött létre. Gondolok itt a Történettudományi Intézet Magyar történeti bibliográfiájára 1825-1867, melyet I. TÓTH Zoltán szerkesztett és melynek 1960-ban jelent meg IV. kötete, a KEMÉNY G. Gábor szerkesztette nemzetiségi bibliográfia és KOSÁRY Domokos Bevezetés a magyar történelem forrásaiba és irodalmába /1-3.köt. Bp. 1951-1958/ c. munkájára. A magyar történelem retrospektív bibliográfiája e két mű révén 1867-ig rendelkezésünkre áll, bár a Történettudományi Intézet bibliográfiájának mutatói még ma sem jelentek meg, ezek nélkül pedig e kitűnő bibliográfia csak nehezen használható.

Az összefoglaló jellegű retrospektív bibliográfiai tevékenység e vázlatos áttekintése arról győz meg bennünket, hogy két kérdést kell felvetnünk.

1. Van-e teendők egy tudományág meghatározott időn belül megjelent magyar irodalmának rendszeres lajstromozó jellegű retrospektív feltárása terén?

2. Van-e teendők egy-egy tudományág összefoglaló jellegű kritikai retrospektív feltárásával kapcsolatban?

II/1. Ha arra az álláspontra helyezkednénk, hogy a teljes magyar nyomtatványtermés rendszerező retrospektív feltárása a magyar nemzeti bibliográfia feladata, mivel az kellő tájékoztatást nyújt az általa feldolgozott periódus magyar szakirodalmáról, úgy lehet, hogy helyes elvi álláspontot foglalnánk el, de a feladatot, egy periódus magyar irodalmának lajstromozó feltárását, melynek szükségessége a társadalomtudományok területén

vitathatatlan, nem sikerülne megoldani. Ennek oka egyszerűen az, hogy jelenlegi retrospektív nemzeti bibliográfiáink "fehér foltjai", továbbá a meglevők időrendi vagy betűrendi beosztása nem teszi lehetővé egy tudományág irodalmának áttekintését, nem is beszélve arról, hogy a periodikákban megjelent irodalom rendszerező retrospektív feltárására utoljára SZINNYEI József tett kísérletet.

Az 1959-ben Moszkvában tartott bibliográfiai konferencián Z.L. FRADKINA a retrospektív bibliográfia fő kérdéseiről beszélve kifejtette, hogy a valamennyi tudományág szovjet irodalmát feldolgozó összefoglaló bibliográfiák megalkotása a legközelebbi években feltétlenül a Szovjetunió nagy könyvtárainak a feladata, és hogy a kronológiai folyamatosságot biztosítani kell.

A Szovjetunióban tehát, ahol a nemzeti bibliográfia - a Knizsnaja Letopisz - kumulációi rendelkezésre állnak, ahol a szovjet és orosz szakirodalom teljességre törekvő lajstromozó összeállításai segíti a szakemberek munkáját, változatlanul jelentkezik az igény a retrospektív nemzeti szakbibliográfiák teljes rendszerének kiépítésére.

Szerénytelenség lenne azt állítani, hogy a magyar szakirodalom lajstromozó jellegű szakbibliográfiáinak teljes rendszerre a tudományos kutatás számára ezzel egyenértékű segédeszköz, azonban a társadalomtudományok művelőinek igen sok esetben szükségük van az ilyen jellegű összeállításokra.

A már felsorolt bibliográfiai összeállítások csak egy-egy szakterületen, néha csak annak egyes ágaiban elégítik ki a szükségletet.

Tudomásul kell vennünk, hogy a cél, az irodalom társadalmi hasznosítása, a bibliográfia pártossága nemcsak a kritikai

feltárás, hanem a lajstromozás révén is elérhető. A lajstromozó bibliográfiák pártossága abban nyilvánul meg, hogy helyesen választják ki a szakirodalomnak azt a területét, melynek lajstromozására vállalkoznak. Senki sem vitathatja el a Munkásmozgalmi Intézet, illetve a Párttörténeti Intézet bibliográfiáinak vagy a Tervgazdasági statisztikai és számviteli bibliográfia pártosságát, holott ezek lajstromozó bibliográfiák.

Arra sem erőnk, sem lehetőségünk nincs, hogy kiépítsük a retrospektív nemzeti szakbibliográfiák teljes rendszerét, amire a Szovjetunió bibliográfusai vállalkoztak. Teendők azonban az, hogy számba vegyük a tudományos kutatás igényeit, megállapítsuk, hogy mely szakterületeken milyen periódusra vonatkoztatva mutatkozik komoly igény a nemzeti irodalom feltárására, milyen kiadványfajták dolgozandók fel és mennyiben tehető ki a feldolgozás a külföldi hungaricára. Nem utolsósorban az is figyelembe veendő, hogy a nemzeti szakbibliográfia mennyiben támogathatja a tudományos kutatás távlati fejlesztési tervében megadott feladatok megoldását.

Véleményünk szerint a szakkönyvtári hálózat a munka szervezeti alapjául szolgálhat.

A szakemberek közreműködése, - aminek szükségességét a Szovjetunióban tartott bibliográfiai értekezletek is hangsúlyozták - a feldolgozandó terület kijelölésénél, a szerkesztési alapelvek megállapításánál minden bizonnyal eredményes lesz.

Minden tudományág bibliográfusának a tudományág művelőinek igényeit figyelembe véve kell eldöntenie a feldolgozandó nem forrásértékű irodalom mértékét. Ez az elbírálás a múltban nem mindig történt kielégítő módon. A magyar népművelés 10 éve

1945-1954 /1-3.köt. Bp. 1956-57./ c. bibliográfia esetében például a szekundér értékű anyag /napilapok híradásai, cikkei, brossurák stb./ tulburjázása érezhető.

Feltétlenül szakítanunk kell azzal az általános gyakorlattal, hogy az egy periódus irodalmát feldolgozó nemzeti szakbibliográfiák csak a Magyarország területén megjelent irodalmat regisztrálják. A külföldi hungaricák figyelembevétele semmiképp sem jelenti burkolt nacionalista ambíciók kielégítését. A külföldi hungaricák bibliográfiai feldolgozására kötelez bennünket az a tény, hogy a szocialista tábor országaiban számunkra elengedhetetlenül fontos magyar nyelvű és magyar vonatkozású közlemények jelennek meg. Elsősorban ezek regisztrálására gondolunk. Jellemző egyébként, hogy a frázishazafiság idején, a Horthy korszakban megjelent retrospektív nemzeti bibliográfiák külföldön megjelent magyar vonatkozású műveket nem regisztráltak. A szocialista országok közötti szoros kulturális együttműködés, a tudományos kutatás összehangolásának szükségessége, a magyar tudománytörténet anyagának teljes összegyűjtése egyenesen kötelességünké teszi a külföldi anyag figyelemmel kísérését.

II/2. Egy tudományág irodalmának összefoglaló jellegű kritikai feltárása a társadalomtudományok területén is napról-napra nehezebbé válik. Különösen a nemzetközi művelés tárgyát képező tudományágakat jellemző irodalomáradat, a tudományágon belüli specializálódás a nagy bibliográfiai szintézisek, a "Bibliotheca"-k alkonyát is jelentik. Helyüket elfoglalják a már tárgyalt kalauz jellegű, többé-kevésbé terjedelmes bibliográfiai feldolgozások.

A specializálódás egyik leghagyományosabb és legtermészetesebb útja a társadalomtudományok esetében a kutatásnak egy

népre, nyelvre vagy földrajzi egységre való összpontosítása. Az ilyen - egy nép történetére, nyelvére, irodalmára, földrajzára, néprajzára, archeológiájára stb. - irányuló kutatások bibliográfiai szintézisének létrehozatala azonban nemcsak megoldható, hanem megoldandó feladat is.

Nem kívánok itt arra utalni, hogy az ilyenfajta bibliográfiai szintézisek majdnem minden nép bibliográfiai irodalmában igen jelentős szerepet töltenek be; sem arra, hogy a nemzeti tárgyú kutatások részproblémáinak megoldását a bibliográfiai összeállítások milyen hosszú sora segíti, csupán arra szeretném a figyelmet felhívni, hogy míg a szorosan vett nemzetközi művelés tárgyát képező társadalomtudományok bibliográfiai feltárása ma már nemzetközi együttműködés alapján folyik - a bibliográfiai feltárást nemzetközi szervezetek gondozzák - addig a nemzeti tárgyú kutatások bibliográfiai megalapozása minden nemzet sajátos feladata, azt helyette mások nem végzik el.

A magyar nemzeti tárgyú tudományágak bibliográfiai szintéziseivel nem bővelkedünk.

A Magyar Tudományos Akadémia Történettudományi Intézete idejében ismerte fel, hogy a szocialista történettudomány művelésének, annak a történetírásnak és történeti oktatásnak, melynek középpontjában a nép áll, rendkívül sokoldalú forrásfeltárássra, irodalomfeltárássra van szüksége és korunk, társadalmunk igényeit kielégítő bibliográfiai szintéziseket kezdeményezett. A munka zömét már elvégezték. Hátra van a legujabbkori magyar történelem forrásainak és irodalmának feltárása, aminek azonban a közelebbi múlt értékelése, a levonható tanulságok szempontjából igen nagy jelentősége van.

A magyar irodalomtörténet bibliográfiai szintézisének hiányát nemcsak a kutatók, hanem a nagyszámu magyar irodalomszakos egyetemi hallgató, pedagógiai főiskolás, gyakorló tanár stb. - vagyis igen széles rétegek - érzik. KOZOCSA Sándor évi bibliográfiái, melyekről még szó lesz a kurrens bibliográfiák kapcsán - jó műszerei a magyar irodalomtörténeti kutatásnak, bár sokan ezeket is bírálják. E kurrens bibliográfia-sorozat azonban nem is kívánja pótolni a hiányzó nagy bibliográfiai szintézist, a bevezetőt a magyar irodalomtudomány és irodalomtörténet forrásaiba és irodalmába, pedig sokan érzik egy magyar Lanson vagy Cambridge bibliography hiányát. Mivel nincs ilyen bibliográfiai szintézis, az a helyzet állott elő, hogy ma már többször használják a "nagy Pintért", mint amennyiszer szidják. A magyar irodalomtörténet nagy bibliográfiai szintézisére azonban remélhetőleg nem kell soká várjunk. A MTA Irodalomtörténeti Intézetének bibliográfiai osztálya KEMÉNY G. Gábor irányításával az anyag gyűjtésével és rendezésével előre haladt.

A magyar nyelvészet csupán egy igen fontos s ujabban előtérbe került terület bibliográfiai feldolgozásával gazdagodott. BENKŐ Lóránd - LŐRINCZE Lajos: Magyar nyelvjárási bibliográfia /Bp. 1951/ c. művére gondolok. A szintézis azonban, melynek egy fontos részét képezi a nyelvjárási bibliográfia, e tudományágban sem jött létre.

Magyarország területének régészeti irodalmát egy igen magas színvonalu bibliográfiai szintézis tárja fel. Ez BANNER János - JAKÁBFFY Imre: A Közép-Duna medence régészeti bibliográfiája a legrégebb időktől a XI. századig. /Bp. 1954./

A magyar néprajz és a földrajz is azok közé a szaktudományok közé tartozik, mely bibliográfiai összefoglalásra vár. SÁNDOR István: Magyar néprajztudomány 1945-1955 /Bp. 1956/ c. kis példányszámban megjelent kitűnő összeállítása nem pótolja a tudományág bibliográfiai szintézisét.

A helyzetkép "fehér foltjai" a teendőket is megmutatják. Ezek röviden foglalhatók össze: A nemzeti tárgy szaktudományok bibliográfiai szintézisének elkészítése.

A Történettudományi Intézet példája azt mutatja, hogy akadémiai intézeteink kellő szervezés, bibliográfiai osztály létrehozása esetén a legalkalmasabbak arra, hogy ezt a munkát magas szinten elvégezzék. Abban a tudományágban, melynek nincs akadémiai intézete - a néprajzra kell itt gondolni - a szakkönyvtár, jelen esetben a Néprajzi Múzeum Könyvtára válhatik a bibliográfiai szintézis gondozójává. Ha arra gondolunk, hogy ez a könyvtár milyen magas szinten végzi tájékoztató-bibliográfiai munkáját, nem lehet kétség afelől, hogy ha a nagyobb szabású bibliográfiai munka egyéb feltételei biztosítva lennének, a feladatot maradéktalanul el tudná ~~végezni~~ látni.

...

IV.

Kurrens szakbibliográfiák

A kurrens szakbibliográfia - azaz a legújabb irodalom feltárása - a társadalomtudományok területén a tudományos tájékoztatásnak ugyanugy fontos eszköze, mint a természettudományok és alkalmazott tudományok esetében.

Ez a felismerés nem egykönnyen vált általánossá. Nálunk még ma is találkozunk olyan felfogással, mely azt vallja, hogy

a társadalomtudományokkal foglalkozó amugy is figyelemmel kíséri szakja legújabb irodalmát, ismeri szakterülete folyóiratait, tehát számára a rendszerező kurrens feltárás, az aktív tájékoztatásnak ez a formája nem sokat jelent. Ellentmond azonban ennek a felfogásnak az a konkrét igény, amely a humán tudományok és a társadalomtudományok művelői részéről jelentkezik. Igaz ugyan, hogy ez az igény egyelőre a kurrens feltárás bizonyos formáira korlátozódik.

A.N. VEREVKINA az 1959. évi moszkvai bibliográfiai konferencián a kurrens bibliográfia szovjetunióbeli helyzetéről és feladatairól beszélve az irodalom kurrens feltárásának következő formáit sorolja fel:

- a/ tájékoztató kartonok,
- b/ expressz tájékoztatás,
- c/ bibliográfiai közlönyök,
- d/ referáló lapok,
- e/ éves és többéves bibliográfiák az egyes tudományágakról.

A megoldandó feladatok között a legfontosabbnak annak megállapítását tartja, hogy a kurrens bibliográfiai tájékoztatás mely formái tekintendők a legeredményesebbnek az egyes tudományágakban. Azt hiszem, senkisémet hajlandó megkockáztatni azt az állítást, hogy minden tudományágban szükség van a kurrens bibliográfiai tájékoztatás minden formájára. VEREVKINA véleménye szerint például a humán tudományokban a hazai irodalomról adott referáló tájékoztatásra nincs szükség.

A társadalomtudományok esetében nem vitás, hogy azok történelmi alapozottsága következtében a retrospektív feltárás döntő jelentőségű. A kurrens feltáró tevékenység észlelhető lassúsága, esetlegessége, a bibliográfiai tevékenység sok esetben

még mindig fennálló szervezetlensége azonban nem annyira annak tulajdonítható, hogy a kurrens bibliográfiai feltárás nem elég fontos, hanem inkább annak, hogy a természettudományok és alkalmazott tudományok gyors iramu fejlődése elengedhetetlenné tette a kurrens bibliográfiai tájékoztatás megszervezését és hogy a bibliográfiai tájékoztatás gazdasági szükségességgé vált.

Mivel a gazdasági szükségesség tényezője a társadalomtudományok kurrens bibliográfiai feltárása esetében csak nagy áttételek révén érvényesül, tehát a nemzetközi művelés tárgyát képező tudományágak nemzetközi kurrens bibliográfiájának gondozásához szükséges anyagi fedezet is csak ritkán állott rendelkezésre. Az UNESCO felismerve a nemzetközi kurrens bibliográfiák jelentőségét és szerepüket a nemzetközi kulturális együttműködés terén, részben mint kiadó, részben mint a kiadás anyagi támogatója lehetővé tette a nemzetközi kurrens társadalomtudományi bibliográfia rendszerének kiszélesítését.

Hazánkban szocialista társadalmi berendezkedésünk megadja annak szervezeti és anyagi lehetőségét, hogy a kapitalista országokban talán mostoha elbánásban részesülő tudományágak művelése kibontakozzék és hogy a fejlődést támogató kurrens bibliográfiai feltáró munka korszerű formákban megnyilatkozzék.

Feladatunk annak vizsgálata, hogy miképpen élünk a lehetőségekkel és mik a legközelebbi teendőink.

A kurrens szakbibliográfiai munkával kapcsolatban a következő kérdések tárgyalása látszik szükségesnek:

1. A hazai szakirodalmi termés kurrens feltárása,
2. A hazai szakirodalom a nemzetközi kurrens bibliográfiában,
3. A külföldi irodalom hazai kurrens feltárása.

A feltárás formáinak kérdését az egyes részletkérdések tárgyalása során látszik legcélszerűbbnek felvetni.

IV/1. A Magyarországon megjelent humántárgyu szakirodalom kurrens feltárása régi hagyományokkal rendelkezik.

HELLEBRANT Árpád már 1879-ben elkezdte a magyar filológiai irodalom rendszeres évi regisztrálását az Egyetemes Philológiai Közönyben és ennek a regisztráló tevékenységnek szerves folytatása az Irodalomtörténeti Közleményekben évente megjelent Magyar irodalomtörténeti bibliográfia, majd a KOZOCSA Sándor gondozásában máig élő magyar irodalmi lajstromozás. HELLEBRANT Árpád nevéhez fűződik az esztétikai és művészettörténeti irodalom évi regisztrálásának megindítása is. Voltak hosszabb-rövidebb ideig élő más vállalkozások is, melyeknek célja a hazai szakirodalom egy ágának periodikus lajstromozása volt.

Ezek a vállalkozások valóban hiányt pótoltak és tényleges igényeket elégítettek ki. Könnyen hozzáférhető kurrens nemzeti bibliográfiánk uő. nem volt - a Magyar Könyvkereskedők évkönyve, vagy pláne a könyvkereskedői folyóirat, a Corvina elsősorban könyvkereskedői érdekeket szolgált, nem volt alkalmas arra, hogy a tudományos tájékoztatás funkcióját betöltse. Az 1936-1941 évek könyvtermését regisztráló félhivatalos kiadvány, az évi Magyar könyvészet betűrendes beosztású volt, tehát a szakirodalomról hozzáférhető tájékoztatást nem adott, a jelentőségükben napról-napra növekvő folyóiratközlemények rendszeres regisztrálása pedig felszabadulásunk előtt nem történt meg. Így hát az olyanfajta évi összeállítás, melyben a szakember egy helyen, igényeinek megfelelő csoportosításban találta meg a különböző helyeken megjelent irodalmat, a tudományos tájékoztatás igen fontos eszközeként

szerepelhetett. Kétségtelen, hogy minden szakembert elsősorban az érdekel, hogy tudományágának mi a legrissebb hazai irodalma, ezenfelül ez a hazai irodalom az, ami a legszélesebb rétegek számára a legkönnyebben hozzáférhető.

Jelenleg a társadalomtudományok közül három tudományágban történik meg külön kiadványban a hazai szakirodalom rendszeres kurrens feltárása. A Magyar Tudományos Akadémia Állam- és Jogtudományi Intézete évről évre kiadja a NAGY Lajos által szerkesztett Állam- és jogtudományi bibliográfiát. Az Országos Pedagógiai Könyvtár Magyar pedagógiai irodalom címmel összegezi a hazai pedagógiai irodalmat. KOZOCSA Sándor: A magyar irodalom bibliográfiája c. sorozata nemcsak az irodalomtudományi és irodalomtörténeti anyagot regisztrálja, hanem a magyar irodalmi alkotásokat is. KOZOCSA Sándor - RADÓ György: A szovjet népek irodalmának magyar bibliográfiája c. sorozat megszűntnek tekinthető, hiszen az 1957-ben megjelent s az 1954. év irodalmát regisztráló kötet folytatásával nem rendelkezünk.

A felsoroltakon kívül egyes folyóiratok, Századok, Archeológiai Értesítő, Világirodalmi Figyelő, Acta Historica közölnek éves szakbibliográfiai összeállításokat.

....

Nem is annyira hazai szakembereink tájékoztatására van szükség a hazai szakirodalomról, hiszen a lajstromozó bibliográfiai feltárás számukra többnyire elegendő, mint inkább a külföldi szakemberek tájékoztatására. A magyar szakirodalom ilyen céllal történt feltárását a MTA Történettudományi Intézete valósította meg, amikor az idegen nyelvű Acta Historicában közli a Répertoire des ouvrages historiques... parus en Hongrie c. összeállítást

francia és orosz címfordításokkal. Ez azonban csak egyetlen tudományág magyar termését teszi lajstromozó formában a külföld számára hozzáférhetővé.

1947-48-ban vetődött fel egy Index Scientiarum Hungaricarum c. kiadvány gondolata, mely két nyelven - oroszul és angolul - egy társadalomtudományi és egy természettudományi sorozatban, félévenként annotált bibliográfia formájában ismertette volna a magyar tudomány eredményeit. A terv megvalósítása elmaradt. Az azóta eltelt évek folyamán kialakult és megerősödött a magyar könyvtári hálózat, a Magyar Tudományos Akadémia tudományszervezési feladatai kibontakoztak, elérkezett annak ideje, hogy ez irányban kezdeményező lépések történjenek.

Nélkülözzük az egyes periódusok hazai szakirodalmáról a kritikai bibliográfiai szemle jellegű összefoglalásokat is. Olyan kiadványfajtákra gondolunk itt, mint az NDK-ban a Tudományos Akadémia kiadásában megjelenő: Jahresbericht für deutsche Sprache und Literatur /Berlin, 1960-/, vagy a Year's Work in English Studies, vagy a különböző Forschungsberichte című kiszkutató kutatási eredményeket összefoglaló szemlékre. Az ilyenfajta kiadványok hasznát, az irántuk mutatkozó igényt szintén vizsgálat tárgyává lehetne tenni.

Végezetül, bár nem tartozik a hazai szakirodalom kurrens bibliográfiai feltárásához, meg kell említenünk azt, hogy a folyóiratok név- és tárgymutatói komoly segítséget jelentenek a bibliográfiai tájékozódásban és a bibliográfiai munka hatékony segítői. Kár, hogy nagy társadalomtudományi folyóirataink név- és tárgymutatói csak vontatottan vagy egyáltalán nem jelennek meg. Az Irodalomtörténeti Intézet gondozásában meg-

jelent Nyugat repertórium sikere pedig figyelmeztet az ilyen összeállítások szükségességére.

IV/2. A nemzeti kurrens szakbibliográfiák szükségességét azzal is szokták indokolni, hogy az ilyen bibliográfiák teszik lehetővé egy ország szakirodalmának a nemzetközi szakbibliográfiák rendszerében való szereplését. Ez a megállapítás feltétlenül helytálló, bár hozzá kell tenni: ha az a célunk, hogy nemzeti szakirodalmunk termékei a nemzetközi nyilvántartásokba bekerüljenek, úgy ennek vannak más, közvetlenebb és talán nagyobb sikerrel kecsegtető módjai is. Elsőként, - bár nem bibliográfiai probléma, - valamelyik világnyelven való publikálást kell említeni. A társadalomtudományi nemzetközi kurrens szakbibliográfiákat vizsgálva szembeötlő az a tény, hogy a magyar anyagból elsősorban azok a cikkek kerülnek regisztrálásra, melyek a Magyar Tudományos Akadémia kiadásában megjelenő valamelyik idegen nyelvű Actában jelentek meg, - bár mint látni fogjuk, ezek is gyakran hiányosan.

A hazai szakirodalom külföldi megismertetésének másik módja az idegennyelvű bibliográfiai feltárás. Erről már tettünk említést.

A harmadik és talán leghatékonyabb módszer a közvetlen kapcsolat megteremtése a nemzetközi kurrens bibliográfiák szerkesztőségével. Ez a társadalomtudományok esetében azért is látszik fontosnak, mert e tudományok nemzetközi kurrens bibliográfiáinak szerkesztői általában nem járnak el az anyaggyűjtés tekintetében azzal a gondossággal, mint a természettudományok és alkalmazott tudományok nemzetközi primér bibliográfiáinak szerkesztői, akik fontosnak tartják, hogy az anyaggyűjtés és a refe-

rálás bázisa lehetőleg széles legyen. A társadalomtudományok esetében a nemzetközi anyagot regisztráló kurrens bibliográfiák többnyire szekundér bibliográfiák.

....

A levonható következtetések így foglalhatók össze:

a/ A nemzetközi kurrens társadalomtudományi bibliográfiákban a magyar anyag kellő reprezentálására két okból van szükség. Egyrészt ez biztosítja a magyar tudomány eredményeinek nemzetközi felhasználását, másrészt ez teszi lehetővé, hogy hazánk társadalmi berendezkedéséről, történetéről a külföld azokat a felvilágosításokat kapja meg, amelyek saját szocialista felfogásunkat tükrözik.

b/ A feltárássra kerülő anyag összegyűjtésében és értékelésében aktív részt kell vállalni. A Magyar Tudományos Akadémia intézeteinek, tudományos és szakkönyvtárainknak szervezeten kell a nemzetközi kiadványok magyar és magyar vonatkozású anyagának feltárárásában részt venniük.

IV/3. Olyan kurrens társadalomtudományi bibliográfiák készítése, melyek a külföldi irodalomról folyamatosan tájékoztatnak, nálunk még nem vált általános gyakorlattá.

....
a/ a külföldi irodalom hazai kurrens feltáráását nem minden tudományági alapkönyvtár és nem minden speciális gyűjtőkörű szakkönyvtár tartja feladatának;

b/ a külföldi irodalom hazai kurrens feltárása nem rendszeres, nem tervszerű, hanem esetleges.

Ezek a jelenségek korántsem "hazai specialitások", hanem a társadalomtudományok bibliográfiai feltárása terén mutató általános jelenségek.

Közismert tény, hogy a tudományos tájékoztatás szükségessége először a természettudományok és alkalmazott tudományok területén jelentkezett, annak módszerei, technikája az alkalmazott tudományokban nyert először alkalmazást. A gyakorlati szükségesség hozta létre a tudományos tájékoztatás egyik legfontosabb eszközének, a kurrens bibliográfiának új formáit, nemzet és nemzetközi szervezettségét. Ezzel a gyors iramu fejlődéssel a humán és társadalomtudományok nem tudtak lépést tartani. Az okok elemzése nem tartozik feladataim közé, elég talán, ha azt említem, hogy azok a konkrét, kézzelfogható, "pénzben lemérhető" eredmények, melyek az alkalmazott tudományok esetében gyakran mutatkoznak a szervezett, alapos és korszerű kurrens bibliográfiai feltárás következményeiként, a társadalomtudományok és főleg a humán tudományok esetében nem kimutathatók.

Ma azonban az a helyzet, hogy a társadalomtudományok művelői mindinkább hangoztatják a külföldi irodalomról való kurrens bibliográfiai tájékoztatás szükségességét, sőt az alkalmazott tudományokban meghonosodott tudományos tájékoztatási módszerek átvételét. A nemzetközi bibliográfiai kiadványok, az UNESCO kezdeményezései ezt az igényt igyekeznek kielégíteni.

A döntő kérdés azonban az, hogy megelégedhetünk-e azzal a helyzettel, hogy a külföldi szakirodalmat a külföldi nemzeti szakbibliográfiák, illetve a nemzetközi szakbibliográfiák folyamatosan feltárják.

E kérdésre "elvi síkon" nem lehet választ adni. A kutatás igényei adják meg erre a konkrét feleletet. Ezeket az igényeket nálunk determinálja az a tény, hogy szocialista társadalomban élünk és a kurrens bibliográfiától is megköveteljük, hogy az irodalom hasznosítását szocialista társadalmunk javára

tegye lehetővé .

Az igények számbavételét, annak megvizsgálását, hogy a nemzetközi szakirodalmat kurrensen nyilvántartó külföldi bibliográfiai kiadványok milyen mértékben elégíthetik ki a szakterület igényeit, a hiányok pótlását a tudománytervezés egyik döntő feladatának tartjuk. Ennek a munkának elvégzéséhez ismét a szakemberek és a tudományos könyvtárak, szakkönyvtárak, bibliográfiai munkát végző intézmények együttműködésére van szükség. A jelen helyzet arra mutat, hogy ez az együttműködés még nem valósult meg.

A szükségletek és igények szabják meg tehát, hogy a külföldi szakirodalomból mi az, amit hazai intézményeinknek, könyvtárainknak folyamatosan fel kell tárnunk.

A külföldi szakirodalomnak azonban van egy része, amelynek hazai kurrens feltárása a társadalomtudományok területén feltétlenül ahhoz az anyaghoz tartozik, amely kurrensen nyilvántartandó. Ez a külföldi szakirodalom magyar vonatkozású része.

A hungarica anyag nyilvántartásának szükségességét az ún. nemzeti tárgy tudományágak és ismeretágak esetében nem is kell külön indokolni. A magyar történelem kutatói számára bizonyára éppen olyan fontos a magyar történelem valamely problémájával foglalkozó külföldi közlemény, mint a hazai. A magyar irodalom nyilvántartásának éppen olyan szerves része a magyar írók külföldön megjelent munkáinak és a magyar irodalmi alkotások fordításainak nyilvántartása, mint az eredeti műveké. A magyar irodalom külföldi visszhangjának regisztrálása nemcsak érdekes, de tanulságos is. A magyar néprajz, magyar földrajzi irodalom szerves része a külföldön megjelent, e tárgyakkal foglalkozó publikáció.

A külföldi kurrens nemzeti bibliográfiák - egyetlen kivétellel - ezt a feltáró munkát számunkra nem végzik el. Ez az egyetlen kivétel a Szovjetunió mintaszerű nemzeti bibliográfiája, a Knizsnaja Letopisz, melynek heti füzetei nyelvek szerinti mutatót tartalmaznak, negyedévi és évi kumulációinak földrajzi mutatói lehetőséget nyújtanak a Magyarországra vonatkozó irodalom feltárásához, és egy további mutató a külföldi nyelvekből, így a magyarból való fordításokat tünteti fel. A Szovjetunió kurrens nemzeti bibliográfiája azonban kivétel, tehát a folyamatos nyilvántartás a mi feladatunk.

A nemzetközi művelős tárgyat képező társadalomtudományok magyar vonatkozású anyagának folyamatos feltárása ugyancsak elengedhetetlen. Az, hogy a külföldi közgazdasági, statisztikai, politikai, művészettörténeti, zenei stb. szakirodalom milyen magyar vonatkozásokat tartalmaz, sokszor gyakorlati jelentőségű, legtöbbször pedig legalábbis fontos adalékot jelent a tudományág művelője számára.

A hungarica gyűjtés és nyilvántartás az OSzK feladata és a nemzeti bibliográfiával kapcsolatos probléma a külföldi magyar vonatkozású irodalom folyamatos feltárása. Ha a nemzeti könyvtárral szemben azt a követelményt támasztanánk, hogy a magyar vonatkozású nyomtatványokat, tehát nemcsak a könyveket, hanem a magyar vonatkozású közleményeket tartalmazó folyóiratokat is teljességre törekeve illessze gyűjteményébe, ugy ez irreális, az adott lehetőségekkel nem számoló követelmény lenne. Az irodalom szóródásának jelensége a magyar vonatkozású irodalom esetében még fokozottabb mértékben mutatkozik meg, mint a szakirodalom esetében, hiszen nem egyetlen szakterület irodalmáról van szó.

Tudomásul kell vennünk tehát, hogy a hungarica bibliográfia teljes egészében nem lehet primér, hanem igen nagymértékben csak szekundér bibliográfia.

A hungarica feltárás tehát a gyűjtéstől részben függetlenné váló feladatot jelent. Ha azonban elfogadjuk annak szükségességét, hogy a társadalomtudományok szakirodalmából a magyar anyagot folyamatosan feltárjuk, e feltárás megszervezéséről másképpen kell gondoskodnunk.

Az egyedüli eredményesnek ígérkező eljárás az országba járó külföldi társadalomtudományi szakfolyóiratok magyar vonatkozásu anyagának munkamegosztás és könyvtári együttműködés alapján való feltárása. Az országba járó külföldi folyóiratok központi nyilvántartása rendelkezésünkre áll. A tudományos szakkönyvtárak együttes feladata lenne ennek alapján kijelölni azokat a könyvtárakat, amelyek vállalnák egyes folyóiratok magyar vonatkozásu anyagának folyamatos bibliográfiai feltárását. Így biztosítható lenne valamennyi számottevő folyóirat magyar vonatkozásu anyagának feltárása. A könyvtárak feladatai és gyűjtőköre részben már amugyis meghatározzák az állományba kerülő folyóiratok jellegét. Így tehát biztosítható az is, hogy egy meghatározott folyóirat hungarica jellegű anyagának bibliográfiai feltárása a szakterület irodalmát többnyire amugyis feltáró könyvtár feladatává válják. Jelen esetben a bibliográfiai feldolgozás "tájékoztató kartonok" formájában történne. E tájékoztató kartonok - vagyis a cédula formájuk nem szükségszerűen publikált bibliográfia - másodpéldánya az Országos Széchényi Könyvtár birtokában, a nemzeti könyvtár hungarica bibliográfiai szolgáltatásainak egyik alapvető támasza lehetne.

A külföldi magyar vonatkozású szakirodalom feltárásában komoly támaszt jelenthetnek külföldi kulturális intézményeink is. Ezeknek - még nem kellően tudatosított - feladatai közé tartozik működési területükön a magyar vonatkozású irodalom figyelése. Kapcsolatuk a nemzeti könyvtárral a külföldi magyar vonatkozású szakirodalom feltárásának teljességéhez járulhatna hozzá.

x

A társadalomtudományi szakbibliográfiákkal kapcsolatban még sok, főleg szervezési és szerkesztési problémát lehetne felvetni. De célunk nem lehetett az, hogy egy bibliográfusok, könyvtárosok, szakemberek által oly sok odaadással, szorgalommal és hozzáértéssel művelt munkaterület valamennyi problémáját elemezzük. Az elsődleges cél a kérdések felvetése volt, és ha e kérdések felett termékeny vita alakul ki, nem végeztünk hiábavaló munkát.

x x x

Szentmihályi János: A társadalomtudományok szakbibliográfiáinak néhány kérdése. Magyar könyvszemle, 1962. 2-3.szám. 148-169.old.

Szentmihályi János: A társadalomtudományok szakbibliográfiá-
inak néhány kérdése

Szentmihályi János

filológia a nyelvvel és irodalmával kapcsolatos ismeretek összessége.

studium tudományszak, tanulmányi ág

efemer átmeneti, rövid életű

retrospektív visszatekintő

kurrens folyamos

primér elsődleges, a kutatást magát tartalmazó

apparátus intézmény, felszerelés, eszköz

referáló beszámoló

mechanizál gépiesen, ösztönszerűen végrehajt

szekundér másodlagos

potenciális lehetséges

Kosáry Domokos /

lajstrom jegyzék, címjegyzék

dualizmus kora 1867- től, a kiegyezéstől az első világháborúig tartó időszak Magyarország történetében

Ballagi Aladár /1853-1928/ történész

c.bibliográfiájáról van szó.

Kudora Károly /1851-1916/ könyvtáros.Az Egyetemi Könyvtár alkalmazottja volt. Szerkesztette az Egyetemi Könyvtár címjegyzékét;és kiadta A budapesti kir.magyar Tudomány-Egyetem segédkönyvtárának címjegyzéke c.bibliográfiát.

Havass ~~Rezső~~ * Rezső:/1852-1927/ földrajzi és gazdasági szakmunkák írója.1893-ban jelent meg "Magyar Földrajzi Könyvtár.Bibliotheca Geographica Hungarica" c.bibliográfiája, amely a Magyarországról ~~külföldi~~ ~~írta~~ ~~írók~~ ~~által~~ ~~megjelent~~ ~~műveket~~ ~~regisztrál~~ ~~nyilván~~ ~~és~~ ~~a~~ ~~megjelenés~~ ~~helyére~~ ~~való~~ ~~tekintet~~ ~~nélkül~~.
bármelyik magyar szerzőtől megjelent földrajzi munkákat regisztrál nyilvánre és a megjelenés helyére való tekintet nélkül.

Dóczy - Wellmann - Bakács:A magyar gazdasági irodalom könyvészete
Bp.1934-1938.

Szinnyei József l. .... szemelvény .... jegyzetét

ambíció becsvágy,érvényesülési törekvés

Kozocsa Sándor l. ... szemelvény .... jegyzetét

nagy Pintér Pintér Jenő:Magyar irodalomtörténet c.

8 kötetes munkája,melynek bibliográfiai összeállításai a magyar írókra,valamint a magyar művelődéstörténetre vonatkozóan bizonyos mértékig pótolni tudják a hiányzó magyar irodalomtörténeti bibliográfiát. Megjelent 1930-1941.

Lanson, Gustave: Manuel bibliographique de la littérature française moderne. XVI-XIX. sz. - A francia irodalom alapvető bibliográfiája.

Bateson, Frederick Noel Wilse: The Cambridge bibliography of English literature. Vol. 1-5. - Az angol irodalom legteljesebb bibliográfiája; 600-tól 1900-ig terjedő időszakot öleli fel.

Kemény G. Gábor: /1915- / Könyvtáros, irodalomtörténész, bibliográfus. Az OSzK-ban, majd a MTA Irodalomtörténeti Intézetében dolgozott. Írásaiban főként a nemzetiségi kérdéssel foglalkozik.

UNESCO 1. .... szemelvény .... jegyzetét

Hellebrant Árpád /1855-1925/ bibliográfus, az MTA könyvtárosa. Szabó Károly Régi Magyar Könyvtár c. művének III. kötetét állította össze többek között.

Nyugat repertórium. A Nyugat c. irodalmi folyóirat repertóriuma. Összeáll. Galambos Ferenc. Megjelent, 1959-ben.

A bibliográfiai munka szerve-
zése

KOVÁCS MÁTÉ

AZ ORSZÁGOS BIBLIOGRÁFIAI MUNKAÉRTEKEZLET
M E G N Y I T Á S A

Az Országos Könyvtárügyi Tanács és az Országos Széchenyi Könyvtár Könyvtártudományi és Módszertani Központja nevében szeretettel köszöntöm az Országos Bibliográfiai Munkaértekezlet előadóit és résztvevőit. Az a tény, hogy az előadók készségesen vállalkoztak a megvitatandó témák kidolgozására, s a legkülönfélébb könyvtáraink és más intézményeink könyvtárosai, bibliográfusai és dokumentalistái ily nagy számmal jelentették be részvételüket a munkaértekezleten, világosan mutatja, hogy a szakirodalmi tájékoztatás problémái általában is, ezen belül a bibliográfia elméleti és gyakorlati kérdései pedig különösen is megérették a megvitatásra és a tisztázásra. Több más országhoz hasonlóan /Szovjetunió, Csehszlovákia, USA stb./ nálunk is elérkezett az ideje annak, hogy a bibliográfia problémáit széles körben meg tárgyaljuk.

A bibliográfia kérdéseinek megvitatását és korszerű elméleti tisztázását két körülmény teszi különösen fontossá és sürgőssé. Az egyik a társadalmunk szocialista fejlődéséből fakadó bibliográfiai szükségletek körültekintő számbavétele és rendszerezése. A szocializmus alapjainak lerakása során eljutottunk arra a fokra, amikor immár halaszthatatlanná vált annak felmérése, hogy a bibliográfia a maga korszerű lehetőségeivel és eszközeivel miben és hogyan segítheti az eddiginél jobban egyrészt a termelés és más társadalmilag fontos munkák, továb-

bá a betervezett kutatások eredményességét, másrészt az általános és szakműveltség kiszélesítését és elmélyítését, a dolgozó és művelődő szocialista ember tájékozódását. De elengedhetetlené teszi más oldalról a helyzet teljes áttekintését és megtárgyalását magának a bibliográfiának eddigi fejlődése is. A mérlegben ugyanis az elért kétségtelen eredményekkel szemben nem is egy vonatkozásban jelentős lemaradások, hiányok vagy téves kísérletezések is jelentkeznek. Itt az ideje, hogy a hazai bibliográfiai tevékenység másfél évtizedes fejlődését minden fontosabb területen számbavegyük, eredményeit és hiányosságait szembeállítsuk, helyes fejlődési tendenciáit kiemeljük és továbbfejlesztési tervét szocialista társadalmunk valóságos szükségleteinek és a műfaj korszerű lehetőségeinek körültekintő összegyűjtésével körvonalazzuk.

Anélkül, hogy előre befolyásolnánk a munkaértekezlet tanácskozásait, megállapíthatjuk, hogy az elkészült és tanulmányozás céljából kiküldött előadások mind a két probléma-csoportot felölelik, a leglényegesebb mozzanatokat általában jól kiemelik, helyesen megvilágítják s gyakran mélyrehatóan elemzik. Együttesen megfelelő alapot adnak arra, hogy a bibliográfia legfontosabb problémáit a munkaértekezlet egészükben és összefüggéseikben áttekintse. A jelenlegi helyzetet és a továbbfejlesztés lehetőségeit egyfelől a társadalmi szükségletek oldaláról elemezze és értékelje, másfelől a bibliográfia helyét és szerepét a szakirodalmi tájékoztatás egészén belül, főként a dokumentáció és a könyvtári gyakorlat viszonylatában megvizsgálja és kijelölje, végül a bibliográfia jelenlegi formáit, ezek eddigi eredményeit

és hiányait felmérje és az egyes formák továbbfejlesztésének lehetőségeit és szükségességét elméletileg megalapozza és a bibliográfiai gyakorlat számára megközelítő pontossággal körvonalazza. Reméljük, hogy a munkaértekezlet a teljes ülésein is, az egyes munkabizottságok tárgyalásain is eredményesen birkózik meg ezekkel a meglehetősen összetett, bonyolult és sokféle kapcsolódó problémákkal. A bibliográfia eredményekben gazdag múltja és a szocializmus új viszonyai között még jelentősebb eredményeket kívánó jelene és jövője mindnyájunknak erőt és szívós türelmet kell, hogy adjon ahhoz, hogy a felmerülő problémák megvizsgálásában és a szükséges konzekvenciák levonásában együttesen és összehangoltan érvényesüljön a szakember hozzáértése és az ország dolgaiért e területen felelős testület egyetemes látóköre.

Egy ilyen szaktanácskozás megnyitása alkalmából az alapvető célkitűzések és feladatok szemlélet és módszerek kiemelésén túlmenően nem szükséges és nem is célszerű az egyes részletproblémák feésorolása. Különösen nem akkor ha azokat vagy legalább is nagy részüket a tárgyalások alapjául szolgáló előadások amúgy is tartalmazzák. Helyénvaló lehet azonban, ha már itt kiemelünk néhány olyan problémát vagy szempontot, aminek a megvilágítása a tanácskozás egésze számára lényeges, de amit az előadások nem vagy alig érintenek, illetőleg nem egyértelműen fognak fel.

Előljáróban három ilyen kérdésre szeretném ráirányítani a munkaértekezlet figyelmét. Olyan alapvető problémákra, amelyeknek megvilágítása, megvitatása és megnyugtató tisztázása szükségképpen befolyásolja mind az elméleti mind a gyakorlati tanulságokat.

Az első megjegyzés a bibliográfiának a könyv- és könyvtárkultúra körén belüli helyéhez és kapcsolataihoz, szerepéhez és jelentőségéhez fűződik. Mint minden társadalmi jelenség és folyamat, ill. termék és intézmény, a bibliográfia is szükségképpen számos más jelenséggel és folyamattal, termékkel és intézménnyel áll többé-kevésbé szorosabb vagy lazább összefüggésben. Ezek közül ezuttal közelebbről csak hármat, természetesen a három legfontosabbat célszerű kiemelni. Éspedig a könyv- és lapkiadást, ill. a könyv- és lapterjesztést, továbbá a felhasználókat, főként a tudományos kutatást, ill. tájékozódást, végül a könyvtárakat, mint amelyek alapvetően meghatározzák a bibliográfia helyzetét és funkcióját, amelyek összefogásukkal előrelendíthetik vagy a szükséges együttműködés hiánya miatt gátolhatják a bibliográfia fejlődését.

A könyv- és lapkiadás, a könyv- és lapterjesztés szemszögéből a bibliográfia befejező mozzanat. Összegezi, elvszerűen rendszerezi, áttekinthetővé és hozzáférhetővé teszi a kiadványtermés egészét. Mint az eredmények foglalata a bibliográfia fejlettsége egyebek mellett egyik nem jelentéktelen fokmérője egy-egy ország könyvkultúrájának. Ez az oka és magyarázata annak, hogy fejlett viszonyok között a könyvkiadás, ill. a könyvterjesztés vagy a kettő együtt döntő szerepet tölt be a bibliográfiák, különösen a kurrens és retrospektív nemzeti bibliográfiák, de a különféle szakbibliográfiák létrehozásában, főként kiadásában is. Nálunk a maga szempontjából eddig még **sem** a könyvkiadás, sem a könyvterjesztés, sem a hírlap és folyóirat kiadás és terjesztés nem mérte és nem ismerte fel a bibliográfiák jelentőségét, ezért sem a kurrens, sem a nemzeti bibliográfiák kiadásában nem vállalta a rája váró terheket. Nem kis mértékben ez volt az oka annak, hogy kurrens

nemzeti bibliográfiánk és folyóirat-repertóriumunk egészen a legutóbbi időkhöz késedelmesen, akadozva jelent meg, s hogy még retrospektív nemzeti bibliográfiánk legfontosabb új ciklusai sem láthattak napvilágot.

A felhasználók, főként a tudományos kutatók és más szakmai érdeklődésű vagy önművelő olvasók számára a bibliográfia rendszerint a tájékozódás kezdetét vagy kiszélesítését jelenti. Különösen a modern kiadványáradatban vált a szakirodalmi tájékoztatás a kiadvány és a felhasználó között a közvetítés egyik fő formájává. Ennek ellenére általános tapasztalat szerint a felhasználók ma még korántsem élnek vele úgy, ahogyan máris lehetne, s ahogyan azt a tájékoztatás és tájékozódás ökonómiája feltétlenül megkívánna. Ebből nemcsak az a hátrány származik, hogy a tudományos tájékoztatás különféle formáit általában kevésbé hasznosítjuk, mint amennyire azok lehetőséget nyújtanak, de hátrányos lehet azért is, mert a korlátozott felhasználás egyes dicséretes kivételektől eltekintve általában nem ad elegendő ösztönzést és segítséget az egyes formák korszerű továbbfejlesztésére sem. Egyes tudományágak kivételével sem a bibliográfia sem a dokumentáció nem szerepel kellő súllyal pl. a távlati tudományos kutatási tervben. Sőt megesisik, hogy a tudományos tájékoztatás indokolatlan lebecsülése már meglévő szolgáltatások megszüntetésére vezet, mint pl. a MTA Történettudományi Intézetnél, ahol a bibliográfiai és dokumentációs osztály éppen most van megszűnőben.

A könyvtáraink érthetően éppen most a szocialista könyvtári gyakorlatra való átmenet időszakában általában növekvő figyelmet fordítottak a tudományos tájékoztatás formáira, köztük a bibliográfiára is. A szocialista könyvtári gyakorlat egyik jellemzője a könyvtári tevékenységek kiterjesztése és intenzívebbé tétele. Mindkettőnek egyik főformája bibliográfiánk létrehozása

és a dokumentációs munka megszervezése. Ma már megállapíthatjuk, hogy könyvtáraink jelentős **részének** bibliográfiai tevékenysége számottevő kezdeti eredményekkel járt. Komoly nehézségek forrása és a továbbfejlődés egyik fő akadályja azonban az, hogy könyvtáraink bibliográfiai feladataikkal nagyjából magukra maradtak, ez idő szerint csak a maguk erejére támaszkodhatnak. Ma még sem a könyvkiadás és könyvterjesztés, sem a hirlap- és folyóiratkiadás és terjesztés, sem pedig a tudományos kutatás és termelés nem nyújtja azt a segítséget, ami a közös feladat korszerű megoldásához feltétlenül szükséges volna. Holott nyilvánvaló, hogy a közös ügyet csak e három érdekelt tényező közötti ésszerű feladat- és munkamegosztással és ezek tervszerű együttműködésével lehet jó végre vinni, a bibliográfia jelenlegi gazdátlanságát csak az érdekelt területek összefogásával lehet megszüntetni. Jó lenne ezekre a kérdésekre a tárgyalások során nyomatékkal kitérni.

A második észrevétel a szakirodalmi tájékoztatás szükség-szerű differenciálódásához, egyes formái létjogosultságának nem alapozott vitatásához és a formák egymáshoz való viszonyához kapcsolódik. Mindenki előtt ismeretes, hogy a tudományos tájékoztatás egyes formái: a bibliográfia, recenzió, dokumentáció a történelmi-társadalmi fejlődés következményeiként jöttek létre. A társadalom új szükségletei a tájékoztatás új formáit alakították ki. A szükségletek és formák egészében és összefüggésében való áttekintése nyomban meggyőzhet bárkit, hogy a történelmileg kialakult formákra ma is szükség van. A maga nemében és helyén a bibliográfia éppen úgy nélkülözhetetlen, mint a dokumentáció vagy a recenzió. Pontosan úgy, mint a közlekedésben sem szüntetik meg a közlekedés később kialakult formái a korábbiakat, pl. az űrhajózás vagy a repülés a vonatot vagy a gőzhajózást, ill. ezek egyike

vagy másika a kerékpárt, szekeret vagy a gyaloglást. Ennek ellenére a szakirodalomban a történelmi fejlődést félreértve, lábra kaptak olyan nézetek, amelyek a tudományos tájékoztatás egyik vagy másik formájának kizárólagosságát követelnek, s a többieket indokolatlanul lebecsülik. Ez a vita évtizedekkel ezelőtt a bibliográfia és a dokumentáció elméletirői / pontosabban: könyvtárosok és dokumentálók/ között külföldön kezdődött és azóta meg-megújulva váltakozó lendülettel folytatódott. A legutóbbi években nálunk is felelevenítették többnyire a dokumentációs szakirodalomban, de a bibliográfia sőt könyvtártani szakirodalmunk sem mentes tőle. Az egyoldalú szemlélet nyomai többé- vagy kevésbé rejtetten az előttünk lévő előadások egyikében-másikában is felfelvillannak. Helyes lesz ha minden lényegesnek tűnő kérdést, s amennyiben szükséges, ezt is megvitatjuk. Nem volna azonban szerencsés ha túl sok időt és erőt áldoznánk arra, ~~hogy~~ ami magától értetődő, mert mellékvágányra terelné és terméketlenné tenné a tárgyalásainkat.

Végül, harmadik helyen ki kell emelni a többi közül egy könnyen zavart okozó szemléleti és terminológiai problémát. A szakirodalomban is, s itt-ott a vitaindító előadásokban is a bibliográfia körén belül nem egyszer összekeverednek az elmélet és a gyakorlat kérdései. ~~Legszembetűnőbb~~ Legszembetűnőbbben akkor, amikor a bibliográfiát általában tudománynak minősítjük. Természetesen vannak olyan bibliográfiák is, amelyek olyan önálló kutatói, feltáró és rendszerező munka eredményeként jönnek létre, hogy egészükben önálló tudományos alkotásnak tekinthetők. Az esetek többségében azonban a bibliográfia-készítés felsőfoku tudományos felkészültséggel végzett gyakorlati tevékenység. Minőségileg külön-

bőzik ettől a bibliográfia gyakorlatának vagy történetének vizsgálatából származó ismeretrendszer tehát a bibliográfia elmélete, ill. története, feltéve persze ha sikerül a kor tudományának a színvonalán kialakítani. Végző soron természetesen mindezt azért, hogy a bibliográfia a gyakorlatban korszerűen betölthesse a maga hivatását a társadalomban, a mi esetünkben szocialista társadalmunk politikai, gazdasági-technikai, kulturális életében.

Ezt azért is hangsúlyozni kell, mert a bibliográfiaelmélet színvonala különösen nálunk ma még korántsem kielégítő. Távolról sem szolgálná az elméleti színvonal emelkedését ha hiányosságairól bármily módon elterelődne a figyelem. Éppen ellenkezőleg, ennek a munkaértekezletnek is az a fő feladata, hogy a bibliográfia hazai gyakorlatának kiterjedt és elmélyült elemzésével, valamint a külföldi, főként a szocialista országok elméleti eredményeinek felhasználásával segítse elő a bibliográfia-elmélet színvonalának az emelését. Magától értetődően azért, hogy ez a jelenlegi valóságot és a jövő felé mutató fejlődési tendenciákat, valamint a megelőző fejlődés fő mozzanatait és törvényszerűségeit hivebben és mélyebben tükröző elmélet tudatosabbá, megalapozottabbá és tervszerűbbé tegye a legfőbbbet: magát a bibliográfia gyakorlatát.

Ezek előrebocsátása után s abban a reményben, hogy ez a munkaértekezlet teljes ülésein és munkabizottságaiban jelentős mértékben hozzájárulhat a hazai bibliográfiai gyakorlat és elmélet időszerű problémáinak a megvilágításához, megegyszer szeretettel köszöntöm vendégeinket, előadóinkat és közreműködő munkatársainkat, a résztvevőket és az előkészítőket, sok sikert kívánva a tanácskozásokhoz, a munkaértekezletünket megnyitom.

Kovács Máté: Az országos bibliográfiai munkaértekezlet
megnyitása

Kovács Máté

Országos bibliográfiai munkaértekezlet. ~~1961. szept. 18-20-án az OSZK Könyvtártudományi és Módszer-
tani Központja valamint az Országos Könyvtárügyi Tanács
rendezésében Gödöllőn tartott értekezlet, amelyen a
magyarországi bibliográfiai kutatás helyzetét és problé-
máit vitatták meg.~~

kurrens bibliográfia folyamatosan regisztrálja a megjelenő irodalmat
retrospektív bibliográfia visszamenően egy nagyobb időszak irodal-
máinak gyűjti össze.

ökonomia ésszerű gazdálkodás

A szövegközlés alapja: Országos Bibliográfiai Munkaértekezlet
1961. szept. 18-20. ~~Talán a Magyar Sajtó~~ alá rend.
Bereczky László. Közread. OSZK KMK. 1962. Sokszorosítás.
~~266-268pn~~

Országos Könyvtárügyi Tanács: A Művelődésügyi Minisztérium mellett működő szakmai tanácsadó testület. Az I. Országos Könyvtáros Konferencia /1952/ javaslatára jött létre 1953-ban. Feladatköre a könyvtárak és a könyvtári hálózatok együttműködésének, a szakmai szempontok egységességének biztosítása. Fontos szerepe volt az 1956. évi könyvtári törvény előkészítésében. Speciális kérdések kidolgozására szakbizottságokat hozott létre.

1962-ben feladatköre ~~könyvtár~~ bibliográfiai és dokumentációs feladatokkal bővült, s ez szervezeti átalakulást is vont maga után. Mai elnevezése: Országos Könyvtárügyi és Dokumentációs Tanács.

OSzK Országos Széchenyi Könyvtár

KMK Könyvtártudományi és Módszertani Központ. A könyvtár-tudományi, módszertani és képzési munka központja. Valamennyi könyvtártípus és hálózat kérdésével elméleti szinten foglalkozik, ugyanakkor ~~könyvtár~~ ~~szolgálatokat~~ különböző szolgáltatásokat is nyújt valamennyi könyvtártípus számára. 1959-ben jött létre a OSzK főosztályaként; a Művelődésügyi Minisztérium Könyvtári Osztályának közvetlen felügyelete alatt áll. Feladatkörét 1959 előtt részben az Országos Könyvtári Központ, részben a Népkönyvtári Központ látta el.

Az Országos Bibliográfiai Munkaértékezőlet Ajánlásai

A kiadványok mai özönében a bibliográfia nélkülözhetetlen eszközzé lett minden országban. Fokozott szerepe van azonban a szocialista társadalmakban, ahol a fejlődés üteme az elért eredmények naprakész állapotban való nyilvántartását, egyben a tömegek tájékoztatása, nevelése, is állandó bibliográfiai feladatkört ír elő. A magyar bibliográfiának komoly hagyományai, nem leki-csinyelendő eredményei vannak. Jelentős eredményeket mutathatunk fel az elmúlt tizenhat esztendőből is: könyvtáraink, tudományos intézeteink, s egyéb szervezeteink egyaránt nagy erőfeszítéseket tettek, hogy a kor ilyen irányú kötelezettségeinek megfeleljenek. Mégis meg kell állapítanunk, hogy a feladatokhoz képest eredményeink elégtelenek, a bibliográfiai termésben nagy hézagok, mutatkoznak, még nem sikerült biztosítani a kellő rendszerességet, itt-ott a megkívánható színvonalat sem, s mindenképpen hiányzik a kellő szervezettség. Ezért a munkaértékezőlet a jelenlegi helyzet elemzése alapján megfogalmazta a legfontosabb teendőket, s azokat az alábbi ajánlások formájában terjeszti az illetékes főhatóságok s a bibliográfia ügyének gondozására hivatott szervek elé.

Általános feladatok.

1. Ötéves távlati bibliográfiai terv dolgozandó ki a társadalmi igény széleskörű és folyamatos biztosítására, egyben a súlyponti feladatok kijelölésére.
2. Az eredményesség érdekében széleskörű kooperációt kell kiépíteni az összes érdekeltek bevonásával, a szükséges munkamegosztás és együttműködés megtremtésével. A KMK végezze el a nagyobb szakkönyvtárak, a hálózati központok, továbbá a tudományos intézetek segítségével a hazai bibliográfiai irodalom és a bibliográfiai szolgáltatásokat nyújtó szervek módszeres számbavételét. A bibliográfiai koordinációt szabályozó rendelkezést új formában kell kiadni.

3. Javasoljuk az Országos Könyvtárügyi Tanács szakbizottságába az érdekelt intézmények bibliográfiávak foglalkozó szakembereinek meghívását, egyben a szakbizottsági munkának - a jelen munkaértekezlet bevált módszerének alkalmazásával - munka bizottságokra való bontását. Ezzel is lehetővé kívánjuk tenni hogy a koordinálás mechanikus volta megszűnjék, és a bibliográfiai tevékenységnek a tudományos feladatokkal való egybehango-
lása is megoldódjék.

4. Gondoskodni kell a bibliográfiák közreadásáról. Fel kell kérni a Művelődési Minisztériumot és a Magyar Tudományos Akadémia könyv-és folyóiratkiadó bizottságát, hogy teremtsék meg ehhez a megfelelő szervezeti kereteket, tekintettel mind a nyomtatás, mind a sokszorosítás formájára. Soron kívül kell biztosítani az alapvető bibliográfiáknak, továbbá azoknak a bibliográfiáknak a megjelentetését, amelyek az országos távlati tudományos kutatási terv célkitűzéseit szolgálják.

5. Minthogy a bibliográfiák beszerzését sajnos sokszor még könyvtáraink is elhanyagolják, a jövőben feltétlenül biztosítani kell, hogy a gyűjtőkörükbe eső bibliográfiákat tervszerűen szerezzék be.

6. Fel kell hívni a kiadók figyelmét, hogy a szakkönyvekhez minden esetben készíttessenek névmutatót, a folyóiratok szerkesztősegeit pedig, hogy rendszeresen gondoskodjanak az éves, valamint a többéves mutatók összeállításáról.

7. A korszerű technika alkalmazása egyik fő feltétele a modern bibliográfiai munkának. A technikai fejlesztést egyrészt az eddigieknél nagyobb arányú beruházási és devizakeretek biztosításával, másrészt külföldi tanulmányutak finanszírozásával lehet és kell előmozdítani.

8. A bibliográfiai munka országos és helyi jellegű tervezésének megszilárdítása érdekében az érdekeltek bevonásával a KMK -nak ki kell dolgoznia társadalmunk bibliográfiai igényei felméréseének módszereit, és el kell végezni ezeknek az igényeknek elemző vizsgálatát. Ugyancsak meg kell vizsgálni a bibliográfiai hasznosításának, hatékonyságának kérdését.

9. A tudományos tájékoztatás hazai helyzetét és továbbfejlesztésének kérdéseit hasonló munkaértekezlet tárgyalja meg 1962-ben, a szakemberek és a felhasználók bevonásával./METESZ stb./

10. Az ELTE Könyvtár szakán fokozottt gondot kell fordítani a leendő bibliográfusok képzésére. Valamennyi egyetemen és főiskolán gondoskodni kell a bibliográfia elemi ismereteinek és az irodalomkutatás módszereinek oktatásáról.

Országos Bibliográfiai Munkaértekezlet 1961. szept. 18-20.
(Teljes anyaga.) Sajtó alá rend. Bereczky László. Közread.
OSzK KMK. Bp. 1962. Sokszt. 266-268p.

11. Elengedhetetlen szükség van egy bibliográfiai évkönyv illetve folyóirat rendszeres megjelentetésére, amely a bibliográfia elméleti kérdéseivel foglalkozik, ugyanakkor tájékoztat a magyar bibliográfiai munkásságról.

12. A munkaértekezlet anyagát mielőbb ki kell adni, hogy mindenki számára hozzáférhető legyen.

Az Országos Bibliográfiai Munkaértekezlet Ajánlásai

Országos Bibliográfiai Munkaértekezlet I. ... szemelvény
.... jegyzetét

KMK Könyvtártudományi és Módszertani Központ
I. ... szemelvény .... jegyzetét

koordináció összehangolás, egyeztetés

METESz v. MTESz Műszaki és Természettudományi Egyesületek
Szövetsége. 1948-ban alakult. A ~~ix~~ hozzá csatlakozott
25 egyesület irányítását végzi.

ELTE Eötvös Loránd Tudományegyetem

E/ A bibliográfiai munka koordinálása

Az Országos Széchényi Könyvtár... központilag nyilvántartja az intézmények bibliográfiai tevékenységét, e célból begyűjti - a művelődésügyi miniszter vonatkozó utasítása szerint - az intézmények által benyújtandó évi bibliográfiai terveket. Az ajánló bibliográfiák tervét elbírálja, a retrospektív nemzeti és a szakbibliográfiák tervét elbírálás céljából a Magyar Tudományos Akadémiához továbbítja. /Mth.18.pontjából./

11-1-25 /1954./ VI.25./Np.M.sz. utasítás

A készülő bibliográfiák kötelező bejelentéséről

/Népművelési Közlöny, 1954. június 25. 1.1./

1.§.

Bibliográfiákat csak a jelen utasításban szabályozott engedélyezés után lehet kiadni.

2.§.

A bibliográfiák központi nyilvántartása, az országos bibliográfiai munka irányítása az Országos Széchényi Könyvtár /továbbiakban: OSzK/ hatáskörébe tartozik.

3.§.

Minden könyvtár köteles évi bibliográfiai tervét a megelőző év július hó 31.napjáig elkészíteni és az OSzK-nak megküldeni. A tervben a következő adatok szerepeljenek:

a bibliográfia címe, rövid tartalma, iv terjedelme, az előállítás módja, példányszám, a megjelenés időpontja /hónap/, ára, a terjesztés módja, továbbá, hogy az előállításához szükséges feltételek biztosítva vannak-e /nyomda, kiadó, papír/.

4.§.

Az OSzK a könyvtárak bibliográfiai terveit megvizsgálja és amennyiben szükséges, felhívja a terveket beküldő könyvtárakat, hogy az általa megadott módszertani és bibliográfiai szempontok szerint dolgozzák át tervüket.

A bibliográfiai terveket az OSzK koordinálja, elbírálja és a beküldési határidőt követően másfél hónapon belül a művelődésügyi minisztérium könyvtári osztályához az elbírálás jóváhagyása végett felterjeszti.

5.§.

A jóváhagyott évi tervben nem szereplő - az előre nem látható eseményekkel kapcsolatos tervbe vett - bibliográfiákat a könyvtárak kötelesek soronkívül az OSzK-nak megküldeni. Az OSzK ezeket a bibliográfiákat is elbírálja és jóváhagyás, illetőleg engedélyezés végett a beküldést követő egy hónapon belül a művelődésügyi minisztérium könyvtári osztályához felterjeszti.

6.§.

A könyvtárak az 1955. évi bibliográfiai tervüket 1954. július 15-ig kötelesek az OSzK-nak megküldeni, az OSzK pedig 1954. augusztus 1-ig köteles azokat elbírálni és jóváhagyás végett a népművelési minisztérium könyvtári osztályához felterjeszteni.

7.§.

A bibliográfiát készítő könyvtár köteles az általa készített bibliográfiából, - tekintet nélkül az előállítás módjára és terjedelmére - egy-egy példányt az OSzK bibliográfiai és módszertani osztályának, 5 példányt pedig a művelődésügyi minisztérium könyvtári osztályának megküldeni.

A készülő bibliográfiák kötelező bejelentése

/Népművelési Közlöny, 1954. augusztus 27. 161. lap/

A készülő bibliográfiák kötelező bejelentéséről szóló 11-1-25/1954. Np.M. számú utasítás /Népművelési Közlöny 1954. június 25-i /12/ szám/ hatálya a muzeumi könyvtárakra nem terjed ki.

Az utasításban előírt bejelentési kötelezettség csak a fél iven felüli terjedelemben és több mint 50 példányban megjelenő bibliográfiákra vonatkozik.

x x x

A könyvtári szolgálat jogi szabályozása. 8. Hatósági és hivatali feladatok. /Az Országos Könyvtárügyi Tanács Kiadványai 2. Bpest, 1958. 194-196. oldal./

A bibliográfiai munka koordinálása

retrospektív

visszatekintő

koordinál

összehangol

A varsói Nemzetközi Bibliográfiai Konferencia /1957.

szeptember 19-22/. 1955 szeptemberében a brüsszeli Könyvtáros Világkonferencián felvetődött a szomszédos népi demokratikus országok között a bibliográfiai együttműködés szükségességének gondolata. Ezt a javaslatot a lengyel könyvtárosok valósították meg, amennyiben a kitűzött tárminusok ismételt elhalasztása után 1957 szeptemberére Varsóba összehívták a Nemzetközi Bibliográfiai Konferenciát, amelynek fő témájául a retrospektív nemzeti bibliográfiai problémáit jelölték meg.

Magyar részről a konferencia rendezőségéhez két referátumot nyújtottunk be.

1. A szomszéd népek együttműködésének problémái a retrospektív bibliográfiák szerkesztése terén.
2. A kurrens és szakbibliográfiák néhány időszerű kérdése.

A fenti referátumok végső fogalmazványa az Országos Széchenyi Könyvtár Bibliográfiai Osztályán készült el más könyvtárak /Akadémiai Könyvtár, Egyetemi Könyvtár/ szakembereinek bevonásával; az anyagot a Könyvtártudományi Főbizottság előzetesen megvitatta. A nyár folyamán megkaptuk a résztvevő országok referátumait is, melyeket egyenként feldolgoztunk, és ennek alapján a szóbeli észrevételek megtételére felkészültünk.

...

A delegációk vezetői előkészítő értekezletükön a programot a következő négy pontban határozták meg:

1. A nemzeti bibliográfia fogalma.
2. Az anyaggyűjtés megszervezése.
3. A nemzetközi együttműködés módozatai.
4. A kulturális egyezményekkel kapcsolatos kérdések.

A konferenciát a lengyel kulturális ügyek minisztere nyitotta meg, majd MISIC asszony, Jugoszlávia egyik képviselője a FIAB üdvözlőit tolmácsolta, felolvastva P. BOURGEOIS elnök levelét.

A konferencia menete a megállapított programponatok alapján zajlott le. A legnagyobb jelentőségű vita a nemzeti bibliográfia fogalma körül alakult ki. Ebben a vonatkozásban a lengyel, jugoszláv és magyar küldöttség felszólalásai alkották a vita magvát. Igen érdekes volt - bár több ponton vitatható - Smilja MISIC asszony felszólalása, aki elvetette a retrospektív nemzeti bibliográfiák anyagánál eddig alapelveként szereplő területi és nyelvi kritériumokat, s a nemzeti bibliográfia legfőbb ismérvét a nemzeti kultúra kialakításának központi gondolatában jelölte meg. Szerinte csak azok a művek tartoznak egy-egy nemzeti retrospektív bibliográfiába, amelyek az illető nép "nemzeti kulturáját vitték előbbre". Ez az álláspont a nemzeti bibliográfia gyűjtőkörének meghatározásába egy új, értékelő, válogatási szempontot kíván bevezetni.

A nemzeti bibliográfia fogalmának ez az új meghatározási kísérlete s általában a nemzeti bibliográfia tartalma - a konferencián túl is - számos magánbeszélgetés és vita tárgya volt. Ez készítette a magyar delegációt arra, hogy ezzel kapcsolatban álláspontját a konferencia utolsó napján ismét összegezze.

BÉLLEY Pál hozzászólásában elismerve azt, hogy MISIC asszony javaslatára gondolatébresztő, fenntartotta eredeti elgondolásunkat, hangsúlyozta, hogy minden válogatási elv bevezetése egyéni szemlélet veszélyét rejti magában, azért a történelmi területi elv alapján az 1918-ig Magyarországon megjelent könyvek alkotják a magyar nemzeti retrospektív bibliográfia anyagát. Ez az állás-

pontunk hasonló a lengyel koncepcióhoz, és bizonyos vonatkozásban találkozott a román és csehszlovák elképzelésekkel is.

A konferencia utolsó napján WALDEPFEL Eszter mint soron levő elnök bezárta a vitát. Ezt követően a javaslatokat kidolgozó bizottság - melyben magyar részről GOMBOCZ István vett részt - megszerkesztette a konferencia eredményeit összefoglaló dokumentumot, mely nem határozat, csupán ajánlás formájában összegezte a referátumokban felvetett és a vita során elfogadott legfontosabb javaslatokat. A kongresszus által elfogadott két nyelven: franciául és oroszul készült ajánlások magyar fordításban a következők:

"A Bolgár Népköztársaság, a Csehszlovák Köztársaság, a Jugoszláv Szövetségi Népköztársaság, a Lengyel Népköztársaság, a Magyar Népköztársaság, a Német Demokratikus Köztársaság, a Román Népköztársaság és a Szovjetunió küldöttségei részt vettek az 1957. szeptember 19-21 között Varsóban megrendezett Nemzetközi Bibliográfiai Konferencián, és megállapították a nemzetközi együttműködés szükségességét azon országok között, melyeknek a nemzeti bibliográfia terén közös problémáik vannak. A konferencia részletes javaslatok helyett csupán általános ajánlásokat dolgozott ki, melyeket a bibliográfiai intézmények által kötendő kétoldalu megállapodások létrehozatala során lehet majd felhasználni. Kívánatos, hogy ezeket az ajánlásokat a kulturális egyezmények megkötésekor vegyék figyelembe.

1. A Nemzetközi Bibliográfiai Konferencia megállapítja a nemzeti bibliográfia fogalmáról alkotott felfogások különbözőségét és úgy véli, hogy ilyenformán az egységes meghatározás kialakítására nincs mód. A nemzeti bibliográfia fogalma tehát új, elméleti tanulmányokat tesz szükségessé.

2. Kivánatos a régi könyvek /1800-ig/ központi katalógusainak összeállítása. Ez segítséget nyújt a nemzeti retrospektív bibliográfia anyagának összegyűjtéséhez és lehetővé teszi a többi ország szükségleteinek figyelembevételét.

3. Kivánatos, hogy tanulmányozzák annak lehetőségét, hogy az egyes országokban elkészíthetők-e a folyóiratcikkek retrospektív bibliográfiái.

4. A nemzeti bibliográfia ügyében folytatandó nemzetközi együttműködés egymás kölcsönös tájékoztatásával valósítható meg:

a/ azokról a gyűjteményekről, melyek egy másik országot is érdekelhetnek,

b/ azokról a folyamatban levő vagy tárvbe vett bibliográfiai munkálatokról, amelyek egy másik országot is érdekelhetnek;

c/ a könyvek, kéziratok és periodikus kiadványok alapján készített mikrofilmek és fénymásolatok jegyzékeiről.

5. Az érdekelt államok meg fogják állapodni abban, hogy egymásnak kölcsönösen megküldik alapvető bibliográfiai forrásműveiket és a bibliográfia módszertanáról kiadott kézikönyveiket. Kivánatos, hogy ezekről ismertetések jelenjenek meg a többi országban. Ennek érdekében a fontosabb kiadványokat el kell látni valamelyik világnyelven készült kivonattal.

6. Kivánatos, hogy az egyes országok cseréljék ki a bibliográfiák kiadásával foglalkozó intézményeik jegyzékeit.

7. A bibliográfiai kiadványokról nyújtandó rendszeres tájékoztatás érdekében kivánatos, hogy minden ország adja ki bibliográfiáinak bibliográfiáját.

8. Az anyaggyűjtés érdekében kívánatos

a/ a bibliográfusok cseréjének megszervezése, kétoldalu megállapodások alapján, az anyag feltárása, illetőleg mikrofilmeztetése érdekében;

b/ a bibliográfiai szolgálatok cseréjének megszervezése kölcsönösségi alapon, azoknak a szakembereknek a kijelölésével, akik megbízatást kapnak a bibliográfiai és dokumentációs anyagoknak fotokópiák és mikrofilmek formájában való összegyűjtésére.

9. A kurrens nemzeti bibliográfia terén kívánatos - a kétoldalu megállapodásoknak megfelelően - a többi országot is érintő könyvek és folyóiratcikkek bibliográfiai címfelvételeinek rendszeres cseréje.

10. Kívánatos, hogy megvalósuljon azoknak a kiadványoknak a rendszeres cseréje, melyek más országok bibliográfiai munkáját érintik.

11. A nemzetközi együttműködés eredményességéhez szükséges annak a központi szervnek országokként történő kijelölése, amely meg lesz bízva a kulturális egyezmények alapján kötött kétoldalu megállapodások feladatainak végrehajtásával.

12. Az együttműködés céljait és formáit az érdekelt államok egymással kétoldali egyezmények útján rendezik.

13. Kívánatos, hogy a kétoldalu kulturális egyezmények tárgyalásaiba vonják be a bibliográfiai intézetek és a könyvtárak képviselőit is.

14. Kívánatos, hogy országaink egymás utáni sorrendben periodikusan konferenciákat tartsanak, melyeknek célja a nemzetközi bibliográfiai együttműködés problémáinak megoldása.

15. Kívánatos, hogy a Szovjetszkaja Bibliografija c. folyóiratban cikkek jelenjenek meg azokról a problémákról, ame -

lyekkel a Nemzetközi Bibliográfiai Konferencia foglalkozott. Ezeket a cikkeket a többi ország bibliográfiai folyóiratai is felhasználhatják.

16. Kivánatos a könyvek nemzetközi cseréjének és könyvtárközi kölcsönzésének kiterjesztése, az ezekre vonatkozó részletek azonban egy külön konferencia tárgyát képezik."2

...

BÉLLEY Pál - GOMBOCZ István - V. WALDAPFEL Eszter

x x x

A varsói Nemzetközi Bibliográfiai Kongresszus. Magyar Könyvszemle, ötödik folyam, LXXIV.évfolyam. Budapest, 1958. 75-78. oldal.

A varsói Nemzetközi Bibliográfiai Konferencia

Bélley Pál /1925- / irodalomtörténész, bibliográfus.

Az OSzK osztályvezetője.

Gombocz István

Waldapfel Eszter /1906- / történész, könyvtáros.

Az OSzK könyvtárosa, majd helyettes igazgatója.

1958-196 -ig az Országos Pedagógiai Könyvtár igazgatója.

retrospektív visszatekintő

terminus határidő

referátum beszámoló, jelentés

U

A dokumentáció és a szakirodalmi
tájékoztatás fejlődése

A dokumentáció alapkérdései

KOVÁCS MÁTÉ:

TUDOMÁNYPOLITIKA ÉS TÁJÉKOZTATÁSTUDOMÁNY

1. Tudományelméleti vonatkozások

A tájékoztatástudomány alapvetése világszerte most megy végbe.

Az utóbbi évtizedekben a fejlett országok - szocialisták és kapitalisták egyaránt - valósággal versengenek egymással abban, hogy a tájékoztatás, s ezen belül a tudományos tájékoztatás folyamatát, mint tudományos kutatásra érett és érdemes sajátos tárgykört megismerjék. Mégpedig úgy, hogy a társadalmi valóság e sajátos, máris világszerte kifejlődött és előreláthatóan rohamosan továbbfejlődő tartományát korszerű tudományos szemlélettel és módszerekkel minél kiterjedtebben, elmélyültebben tárják fel, s ezzel közös erőfeszítések eredményeképpen a társadalomtudományok új viszonylag önálló ágát hozzák létre, s mielőbb tisztázzák alapvető törvényszerűségeit, legcélszerűbb formáit, leghatékonyabb módszereit. Természetesen nem önmagában zártan, öncélúan, hanem úgy, hogy a tudományos tájékoztatás sajátos belső világa, ennek összefüggései a létrehozó és felhasználó társadalommal a kialakuló új tudomány ismeretrendszerében is a valóságnak megfelelő szerves egységben tükröződjenek, az új ismeretek rendszere ne csak érdekes híradás legyen a társadalmi valóság új tartományáról, de egyben alkalmas legyen arra is, hogy magát a megismert tárgykört, tehát a tudományos tájékoztatás gyakorlatát tudatosan, tervszerűen továbbfejlesszük, kiterjedését és hatékonyságát tovább növeljük.

A tájékoztatástudományi kutatás és szakképzés tehát csak akkor tekinthető korszerűnek, ha a tárgykört a maga össze-

tettségében minden oldalú összefüggésében, sajátos belső tagolódása szerint fogja fel, és az egyes konkrét részleteket a maguk sokrétű kapcsolódásaiban veszi vizsgálat alá. Különösen áll ez a szocialista országokban folyó tájékoztatástudományi kutatásokra, mind az idevágó sajátos tudományelméleti állásfoglalásokra, mind pedig a kutatási feladatok, tervek kialakítására, mind pedig a szakkutatás tényleges gyakorlatára. Ez az oka és magyarázata annak, hogy a tájékoztatástudomány olyan ismeretágai mellett, amelyek elsősorban a tudományos tájékoztatás belső világát, főként annak formáit és tárgyi jelenségeit vizsgálják /pl. a dokumentációelmélet és történet bibliográfiaelmélet és történet/, egyre gyakrabban találkozunk olyan újabb ismeretágak kezdeményeivel is, amelyek a tudományos tájékoztatás folyamataira, társadalmi összefüggéseire igyekeznek rávilágítani. Ilyen pl. a tájékoztatás pszichológiája és szociológiája.

Nem szorul bővebb bizonyításra, hogy a megvilágításra váró sokféle összefüggés között alapvető jelentőségű a tájékoztatástudomány és a tudománypolitika kölcsönös kapcsolódása. Magától értetődővé teszi ezt az a kettős kötöttség, ami a tudományos tájékoztatás és a tudományok fejlődése között fennáll. A tudományos tájékoztatás ma már fejlettsége jelenlegi fokán is viszonylag különálló, jól körülhatárolható tartományává vált. A társadalmi közlés rendszerei között az írásbeli közlés egyik viszonylag újkeletű, de egyre növekvő jelentőségű formája, amelynek feladata, hogy az információk, - főként az írásbeliek - roppant tömegéből a társadalmi felhasználás céljából kiválassza, közérthető formába öntse, rendszerezze és elterjessze az értékeseket. Ez a folyamat azonban szükségképpen szorosan beékelődik több vonatkozásban is a tudományos alkotás és társadalmi felhasználás folyamatába. Egyfelől a

tudományos értékek létrehozásának folyamatában az új tudományos eredményeket közvetíti még újabb tudományos értékek létrehozásához, másfelől az új tudományos értékeket a gyakorlathoz juttatja el, és pedig közvetlenül, egyre gyakrabban. Így a tudományos tájékoztatás mindkét folyamatban szükségképpen nélkülözhetetlen szakasszá válik. Nélküle mindkét folyamat megszakadna, vagy legalábbis e láncszem nélkül a mainál elkerülhetetlenül jóval kisebb terjedelművé, alacsonyabb szintűvé válna.

Néhány alapfogalom értelmezése

A tudománypolitika és a tájékoztatástudomány összefüggéseinek megvilágításához mindenekelőtt néhány fontos alapfogalomról kell szót ejteni. Elsősorban maga a tudomány és a tudományelmélet vagy más néven a tudomány tudománya, majd a tudománypolitika, valamint a tudományszervezés és tervezés fogalma kíván magyarázatokat. E fogalmak lényegének értelmezését maguk a kifejező elnevezések elég jól jelzik ugyan, mégis ajánlatos legalább értelmezni őket, nehogy félreértés keletkezzék egyikkel, másikkal kapcsolatban. Itt természetesen nem kifejtésről, hanem csak rövid értelmezésről lehet szó.

Kezdjük mindjárt e fogalmak legfontosabb csoportjával a tudomány és tudományelmélet fő jellemzőivel és összefüggéseivel. A marxista tudományelmélet szerint minden tudomány elvszerűen felépített ismeretrendszer. Mindegyiket három fő jellemző határozza meg, és pedig: tárgyköre, szemlélete, módszerei, valamint az ismeretek rendszerének sajátossága. A tudományelmélet tehát azokra a kérdésekre igyekszik felelni, hogy a kutatás mit, hogyan tárjon fel és az eredményeket hogyan rendszerezze.

Minden tudomány tárgyköre a valóság három fő tartományának: a természetnek, a társadalomnak, s a gondolkodás folyamatának valamely része. Mégpedig olyan része, amelynek az adott társadalom életgyakorlatában jelentősége van.

Ebből az is következik, hogy a tudományos kutatás tárgyát nem a tudományok oldaláról, hanem a tényleges társadalmi szükségletek oldaláról kell és lehet kijelölni. Nincsenek önmagukban kutatásra való vagy arra méltó tárgyak és kutatásra nem való, abból eleve kizárt tárgykörök. Legfeljebb hagyományos, közismert és új, nem vagy alig ismert kutatási területek vannak, lehetnek.

Ezt azért kell itt közbevetve is hangsúlyozni, mert akadnak, nem is kevesen, köztük tudósok, sőt tudománypolitikusok is, akik az egyes tudományok értékét nem a tudományok tárgyának, tehát nem a valóság kutatott tartományának társadalmi jelentőségével mérik, hanem több-kevesebb makacssággal ragaszkodnak a tudományok bizonyos társadalmi adottságok között kialakult rangsorozásához, hierarchiájának fenntartásához.

Ki kell emelni, hogy ez nem pusztán elvi kérdés, mert az ilyenfajta tudományelméleti tájékozatlanság és tudománypolitikai konzervativizmus a gyakorlatban is súlyos hátrányokkal járhat, s nemegyszer jár is. Különösen, ha az a tudományos kutatási célok és feladatok kitűzésében, a kutatási terv kidolgozásában, az anyagi és szellemi erők elosztásában, tudományos fokozatok, kitüntetések és jutalmak odaítélésében érvényesülhet, mint ahogy jónéhány új, most kibontakozó tudománnyal vagy egyes hagyományos tudományok új területeinek egész sorával szemben érvényesül is. Nem véletlen, hogy a napi sajtó s olykor a szaksajtó is tele van a tudományos és műszaki feltalálók, újítók küzdelmeivel. Az sem, hogy

a Nehéz emberek című film a képi kifejezés eszközeivel is a széles közvélemény elé vitte azt a harcot, pontosabban azok kis részét, ami a tudomány és technika világában a haladás és a maradiság között nyíltan vagy a felszín alá rejtőzve folyik, sőt dul. Az sem titok, hogy pl. a társadalomtudományok között éppen azok az új, az utóbbi időben fejlődésnek indult tudományok nem kapják meg a szükséges megértést, anyagi és szellemi támogatást, amelyeknek az a feladatuk, hogy közművelődésünk tömegméretű és tömeghatású folyamatainak, pl. olvasási kulturánk /sajtó, könyvkiadás és terjesztés, könyvtár, bibliográfia és dokumentáció/, filmkulturánk, rádió- és televíziókulturánk fejlődésmenetét, további lehetőségeit, sajátos törvényszerűségeit, optimális feltételeit feltárják. A társadalomtudományok olyan hagyományos ágai mellett, mint a filozófia, történettudomány, irodalomtudomány, nyelvtudomány, közgazdaságtudomány, háttérbe szorulnak a konkrét társadalomismeret és formálás olyan tudományai, mint a pedagógia, szociológia, pszichológia, zenetudomány, művészettudományok stb., s még a létfeltételek is alig-alig vannak meg olyan tudományok számára, mint a bibliológia /könyvtártudomány/, sajtótudomány, filmtudomány, rádió- és televíziótudomány, népműveléstudomány stb.

A tárgykör tehát az az elsődleges alapvető tényező, amely a kutatás lehetőségeit és a tudomány jellegét meghatározza. Nem jelenti ez azonban azt, hogy a másik két tényező: a szemlélet és módszer mellékes.

A szemlélet és a módszerek helyes vagy helytelen megválasztásától és alkalmazásától függ, hogy mennyire sikerül a valóság vizsgált részének lényegét, sajátos belső törvényszerűségeit, összefüggéseit megismerni. A tudományok valamennyi területén

elért eredmények sokasága bizonyítja, hogy a dialektikus materializmus szemléletével, módszerével végzett kutatások sokkal átfogóbban, mélyebben ragadták meg a vizsgált valóság lényegét: törvényszerűségeit és összefüggéseit, mint ahogy az a különféle idealista kutatási irányzatoknak /pl. a pozitivizmusnak, szellemtörténetnek stb./ sikerült. Ez nemcsak azt tanúsítja, hogy a valóság megismerésében az összes kutatási irányzatok között a dialektikus materializmus szemlélete és módszere a legeredményesebb, hanem egyben azt is, hogy a kutatásban alkalmazott szemlélet és módszerek maguk is fontos tényezői a tudományos megismerés folyamatának.

Más jellegű, de nem kevésbé fontos a harmadik tényező: az ismeretek rendszerezése. Jelentőségét az adja meg, hogy a tudomány nem valamilyen ismerethalmaz, hanem elvszerűen felépített ismeretrendszer. Tehát a helyes rendszer külön is érték. Értéke attól függ, hogy az ismeretek rendszere mennyire képes a vizsgált valóság természetes rendszerét megközelíteni, visszatükrözni. Az ismeretek valóságot követő rendszere nemcsak az egész és a részek arányait, összefüggéseit teszi áttekinthetővé, hanem a továbbfejlődés egyik tényezőjévé is válhat. Meggyőző példa erre Mendelejev nagyjelentőségű felfedezése az elemek természetes rendszeréről, ami a további kutatás ösztönzését és az elért eredmények ellenőrzését is lehetővé tette.

x x x

Mézőkői Továbbképző Intézet előadássorozatából: 4551. A tudományos műszaki tájékoztatás. /Budapest, 1967./ 8-11. oldal.

Kovács Máté: Tudománypolitika és tájékoztatástudomány

Kovács Máté:

konzervativizmus   régihez való ragaszkodás, maradiság

Nehéz emberek   Kovács András 1964-ben bemutatott, a cinema
verité eszközeivel készített filmje

pozitivizmus   a 19.sz.második felében elterjedt polgári
filozófiai irányzat.Lényege:tagadja a ~~szokások~~ jelen-
ségek lényegének megismerhetőségét.Legjellegzetesebb
képviselője August Comte.

szellemtörténet   A polgári történetírás reakciós ága, amely
a történelem mozgatóerejét az egyes korokban jelet-
kező korszellemben látja.

Mendelejev, Dmitrij Ivanovics /1834-1907/ orosz kémikus, a kémiai
elemek periodikus törvényének felfedezője.

POLZOVICS IVÁN

Dokumentáció és információ

Az NDK dokumentációs központja, az Institut für Dokumentation h. igazgatójának tollából az intézet dokumentációs szakfolyóiratában legutóbb gyakorlati szempontból figyelemre méltó tanulmány jelent meg. Célul tűzte ki a dokumentáció és az információ szakkifejezések tartalmának és fogalmi elemeinek tisztázását, s ennek nyomán az e téren fennálló fogalmi bizonytalanság elhárítását. A két fogalom tartalmi elemeinek részletes elemzésével s ennek során magának a dokumentációs tevékenység céljainak messzeható vizsgálatával arra az eredményre jutott, hogy az információ néven megjelölt tevékenységi kör nem azonos a dokumentációval, de része sem annak, hanem attól elkülönült feladatkör, amely általában a dokumentációs szolgáltatásokra támaszkodva ugyan, de a dokumentációtól független működést fejt ki. Mégpedig 1. osztályozva tárolja a dokumentációs anyagot, 2. feltett vagy iniciative választott kérdésre feltárja a dokumentációs anyagot és 3. közvetíti az informálandó részére a feltárt anyagot, ill. annak tartalmát. Ehhez képest a dokumentáció feladatkörében e bontás nyomán csak a következő tevékenységi körök maradnának: 1. a primer szakirodalom dokumentációs feldolgozásra való alkalmasságának megállapítása, 2. a dokumentációra kiválasztott szakirodalmi termékek tartalmi elemzése és 3. az így elkészült dokumentációs anyag osztályozása. A dokumentáció tartalmi feladatkörének e gondosan végrehajtott elemzéséből szembetűnik, hogybár külön fogalmi elemként veszi fel, hogy a dokumentációs feltáró munkába bevonandó szakirodalmi anyag arra érdemes legyen /Feststellen der Dokumentierwürdigkeit der fachlich einschlägigen Dokumente/, figyelmen kívül

hagyja a feltárt anyag közreadási /diszeminatív/ feladatkörét, ami pedig a dokumentációnak mind eredetében, mind mai tartalmi alakulásában egyik leglényegesebb eleme.

A dokumentáció tartalmi köréből eszerint lefejtődik mindaz, ami a fenti három tevékenységet megelőzi és követi. Ami a megelőző feladatköröket illeti, e tekintetben a tanulmány részletes elemzéssel mutat rá a régebben általában idevont egyes tevékenységi körök helyes hovatartozására. Nevezetesen maguknak az irodalmi termékeknek előállítására a kiadók, valamint a nyomda- és sokszorosítóipar, azok kialakítási szabályainak meghatározása a szabványosítás szerveinek feladatkörébe tartozik. A szakirodalmi termékek gyűjtése, beiktatása és rendszerezése pedig maguknak a könyvtáraknak fő tevékenységi köre, amihez járul még az így gyűjtött állományuk feltárása bibliográfiai eszközökkel. A dokumentáció ugyan maga is használja azt az anyagot, amelyet a könyvtár /adott esetben a dokumentációs intézmény könyvtára/ gyűjt, de más célból és eltérő módszerekkel. Mindaz, amit a tanulmány ebben a vonatkozásban összefoglalóan kifejt, egy évtizedeken át folyt és sok helyütt /főleg a szakkönyvtárosok körében/ még napjainkig sem lezárt vitának a józan értelem eszközeivel megvont tisztázása annak az elvnek megfelelően, hogy miután a dokumentáció más céllal és módszerekkel foglalkozik a primer szakirodalommal, mint a könyvtár, attól különálló sajátos tevékenység, s ezért e két funkciót - a könyvtárit és a dokumentációs tevékenységet - még egységes szervezet esetében is egymástól különállóknak kell tekinteni.

Azok a gyakorlati példák, amelyek a tanulmányban a könyvtári és dokumentációs munka egységes szervezetű külföldi megvalósulásai közül megemlítést nyertek, s amelyek között névszerűen is szerepel a magyar Országos Műszaki Könyvtár, e sorok írójának vé-

leménye szerint is nem döntik meg a két tevékenység elkülönülő sajátos alakulását. A tanulmányban közölt okokon ~~kivül~~ felül és továbbmenőleg azért sem, mert pl. az Országos Műszaki Könyvtárban folyó dokumentációs tevékenység az 1949-től 1952-ig önálló műszaki Dokumentációs Központ tevékenységének, sőt belső szervezetének a volt Központi Technológiai Könyvtárral való egyesítése után is változatlan fenntartását mutatja. A szervezeti egyesítés egy ilyen irányú művelődéspolitikai áramlat következménye volt /csakugy, mint Csehszlovákiában/, de korántsem minősítette magát a funkciót könyvtárivá.

Mindazzal tehát, amit a kitűnő tanulmány a dokumentáció fogalmi körének szűkítésére a megelőző funkciók lefejtésével összefoglal, egyet lehet érteni. Vagyis ma már meghaladottnak tekinthető a dokumentáció minden olyanfajta fogalmi meghatározása, amely az Institut International de Bibliographie /ma: Fédération Internationale de Documentation/ még 1901-ből származó következő szélesen megvont fogalmazásán alapszik, ill. annak szövegezésbeli változata: "Documentation c'est réunir, classer et distribuer des documents de tout genre dans tous les domaines de l'activité humaine". Ez a meghatározás egyébként már születése pillanatában is csak egyfajta tevékenységet tartott szem előtt: az IIB alapítóinak /Paul OTLET és Henri LA FONTAINE-nak/ kezdeményezését és 1918-ig gondozott nagy tervét, a Brüsszelben vezetett és 15 millió kartonra duzzadt központi kartotékot az emberi tevékenység mindenfajta eredményeiről. De valójában már akkor is pontatlanul fogalmazott kodifikációnak minősülhetett, mert hiszen ebben a gyűjteményben nem a dokumentumokat magukat, hanem csak a róluk készült tájékoztatásokat gyűjtötték, s így ez a meghatározás messzemenően túllőtt a célon. Arra azonban mindenesetre megfelelő lett, hogy

több mint fél évszázadon át könyvekben, tanulmányokban, kongresszusi jelentésekben, előadásokban stb. - nyilván a fogalmazás kollektív bölcsességébe vetett mélységes bizalom folytán - százak és százak ezt a fogalmi meghatározást ismételik és variálják, értelmének és helytállásának közelebbi vizsgálata nélkül.

1953 óta ugyanez a fogalmi meghatározás a FID-ben már a múlté, mert az 1953-i alapszabályokban /2. cikk a. pont/ a dokumentációnak - már haladottabb fogalma szerepel, s ezt terjeszti levelezésben is a FID címszegély formájában azóta is. Eszerint a dokumentáció nem más, mint "collection et conservation, classification et sélection, dissémination et utilisation de toute information". Az új fogalmazásban tehát - helyesen a gyűjtés és tárolás nem a dokumentumokra vonatkozik, hanem az azokból készített tájékoztatásokra. Így tehát a nemzetközi tekintélyűnek tekinthető új fogalmi meghatározás is elejti azt a tevékenységi kört, amely a dokumentációs feltáró tevékenység alapjául szolgáló primer irodalom termékeinek gyűjtésében és megóvásában, a könyvtárak sajátos tevékenységében ölt testet, s ennél fogva e tekintetben egyezik az idézett terminológiai tanulmány felfogásával az un. megelőző funkciókra nézve.

Nem így azonban a szűkebb értelmű dokumentációs feltáró tevékenységet követő fogalmi elemek tekintetében. Bár ez a nemzetközi fogalmi meghatározás nem említi a dokumentáció fogalmi elemeként a kétségtelenül annak tekintendő tartalmi feltárást, s ekként a dokumentumokból készülő tájékoztatásokat mintegy a dokumentációtól függetlenül létrejöhetőnek veszi, azok gyűjtését, megóvását, osztályozását, válogatását, szétsugárzását és felhasználását a dokumentáció lényeges elemeinek minősíti. Ezek közül

pedig a szóbanlevő terminológiai tanulmány csak a válogatást /bár más értelemben, mint itt/ és az osztályozást tekinti a dokumentáció fogalmi elemeinek /minthogy a szétsugárzásról sem a dokumentáció, sem az információ körében nem szól/, a többit /a felhasználás kivételével/, amelyet megragadhatatlannak tart, az információ fogalmi jegyei közé sorolja. Nyilvánvaló ekként, hogy a FID új fogalmi meghatározása az információ fogalmi elemeit is a dokumentáció fogalmi körében állóknak tekinti, míg az idézett terminológiai tanulmány a dokumentáció fogalmát a fentebb ismertetett három tevékenységre szűkíti, és tartalmi körének jó részét a tőle önállósult információ fogalmába utalja át. A FID-féle fogalmazásban az információk elemei nemcsak a dokumentációs anyag gyűjtésében és megővésében, hanem a főleg felhasználásában jelentkeznek, minthogy az anyag felhasználása nem más, mint a dokumentáció által feltárt szakirodalmi eredmények közvetítése, konkretizálása valamely felmerült elméleti vagy gyakorlati szakkérdés megoldására.

A Szovjetunióban - mint köztudomásu - maga a "dokumentáció" terminus nem honosodott meg. Ennek szerepét minden vonatkozásban az "informacija" szakkifejezés tölti be. Valamennyi központi dokumentációs intézmény a CITEIN-től /Central'nüj Insztitut Tehniko-Ékonomiecseszkoj Informacii/ kezdve az ITEIN-en /Insztitut Tehniko-Ékonomiecseszkoj Informacii/ át a VINITI-ig /Vseszojusznüj Insztitut Naucsnoj Tehniczeszkoj Informacii/ nevében viseli a tájékoztató jelzést. Ugyancsak így jelölik az egyes ipari tárcák központi dokumentációs hivatalait /CBTI = Central'nüj Bjuro Tehniczeszkoj Informacii/ és az üzemekben szervezett tájékoztató irodákat /BTI = Bjuro Tehniczeszkoj Informacii/. Mindezekben egyaránt folyik a szakirodalmi anyag közvetlen dokumentációs feltárása, s

a központiak a feldolgozott anyag szétsugárzásáról is gondoskodnak különbözőféle dokumentációs kiadványokban. Ugyanakkor a feltárt irodalom adatainak rendszerezését, megőrzését, s abból konkrét tájékoztatási feladatokat is ellátnak, azaz általában a dokumentáció mindkét fajta tevékenységét együtt folytatják, sőt annak igénye nélkül is, hogy a kétfajta dokumentációs tevékenység megjelölésére külön terminológia álljon rendelkezésre.

Az angol nyelvterületen az információ és a dokumentáció terminusok vagy azonos fogalmat fednek, vagy információn a dokumentációs tevékenységnek kiegészítő, visszakereső részét értik. Az első esetben az információ egyértelmű a dokumentációval, a másodikban pedig annak része, s így nem esik a dokumentáció fogalmi körén kívül. A legújabb gyakorlatot jól szemlélteti a Western Reserve University /Cleveland, Ohio/ által 1956-ban tartott Conference on Documentation, amely a dokumentáció kérdéseiről szólván, majdnem valamennyi jelentésében az "information" terminust alkalmazza, amikor is az vagy a teljes dokumentációs, vagy a visszakereső feladatkört jelenti. A második értelmet pedig az ugyan ezen a konferencián bemutatott dokumentációs terminológia szemlélteti, amely szerint az valamely ténynek, tárgynak vagy eseménynek bármely közreadható formában való ismeretével egyenlő, de annak dokumentációs rendeltetést is tulajdonít, továbbá meghatározza az információnak mint tevékenységnek tartalmát. Ez utóbbi értelemben az "information" nem azonos tartalmu a "documentation" fogalmával, hanem a dokumentációs tevékenység körében alkalmazva annak egyik szektorát képviseli.

Az amerikai szakirodalomban a dokumentáció tárgykörében a legkiterjedtebb figyelmet a dokumentációs eszközökkel már

feltárt szakirodalmi forrásoknak konkrét kérdések megoldására való igénybevételére szentelik. Az 1958 novemberében Washingtonban tartott International Conference on Scientific Information /ahol az "information" terminus megint a teljes irodalomfeltárást jelenti, azaz a dokumentáció fogalmával egyértelmű/ 7 tárgykörbe csoportosított, összesen 75 beszámoló előadásából az általános kérdéseket felölelő 13 bevezető és az összefoglaló perspektivikus feladatokat megjelölő 9 befejező előadáson kívül a legbővebb érdeklődéssel a dokumentációs anyag rendszerezése, megóvása és visszakeresése, azaz az információ felé fordult a figyelem /a 4., 5. és 6. csoportban összesen 33 előadásban/. Az angol nyelvű irodalom azonban az "information" ez utóbbi szűkebb fogalmára más terminust is alkalmaz, és pedig a francia gyökből /retrouver/ képzett "retrieval" kifejezést, amellyel szükíteni tudja az information átfogó fogalmát. Ehhez képest aztán az angol nyelvű nomenklaturában a dokumentáció két tevékenysége: a folyamatos szétsugárzó és az eseti visszakereső funkció /dissemination and retrieval/ mint ugyanannak a szakirodalmi dokumentációs feldolgozó munkának összetartozó két arculata szerepel. Ez a kettős megjelölés a dokumentáció kétfajta tevékenységére más terminológiával egyébként - főleg régebben - az európai nomenklaturában is jelentkezett, amikor előbbit /a szétsugárzó funkciót/ aktív dokumentáció, utóbbit /a visszakereső feladatkört/ passzív dokumentáció néven jelölték.

A dokumentációs elméletnek a két fogalom egységét kifejező fenti állásfoglalásán túlmenően ezt az egységet fejezi ki a dokumentáció nemzetközi gyakorlata is. A referáló lapok szerkesztőségei kivételével alig ismerünk olyan jelentősebb doku-

mentációs intézményt, amely csak a dokumentáció feladatkörének egyik szektorát: a feltáró és szétsugárzó tevékenységet látná el. Valamennyien maguk gyűjtik és a visszakereső munkára rendszeresen készenlétben tartják az általuk feltárt /sőt gyakran más szervektől is beérkező/ dokumentációs anyagot, s abból megkeresésre vagy öntevékenyen információs szolgáltatásokat nyújtanak. Sőt valójában a jól szerkesztett referáló folyóiratok tárgyi indexek közzétételével maguk is ellátnak információs feladatokat, mert az éven át folyamatosan nyújtott dokumentációs közleményeiket az indexek útján a visszakereső felhasználásra alkalmassá teszik. De nem hagyhatók figyelmen kívül az olyan, leghaladottabb dokumentációs szolgáltatások sem, amelyek egy menetben szorosabb értelemben vett dokumentációs s egyuttal információs szerepet is ellátnak azáltal, hogy egyes szakkérdések anyagára, úgy gyűjtik egybe és dolgozzák fel a legszámottevőbb szakirodalmat, hogy az minden további visszakeresőmunka, azaz az eredeti szakirodalom áttekintése nélkül már önmagában kellő tájékoztatást nyújt. Az ilyen, általunk harmadfokunak nevezett dokumentációs szolgáltatások esetében a dokumentáció két arculata szétbonthatatlan egységben áll az olvasó előtt, s külön információs tevékenységre ennek nyomán nincs is szükség.

Természetesen a dokumentációs munka változatos alakulásában, éspedig főleg a műszaki dokumentáció alsó szintjén /az üzemekben folyó dokumentációs munkában/ találkozunk olyan alakulással is, hogy az információs tevékenység teljesen különválnak a szorosabb értelemben vett dokumentációs munkától, mert az üzemben be rendezett dokumentációs szerv maga rendszeres irodalomfeltáró funkciót nem lát el, hanem csak a központi dokumentációs intézmé-

nyektől beszerzett dokumentációs anyagot közvetíti, s annak alapján nyújt tájékoztató szolgáltatásokat. Ez az alakulás azonban az üzemi szakirodalmi dokumentációs munkára nem szükségképpen jellemző, mert emellett a közvetítő funkció mellett az üzemek egy részében /a nagyobb üzemekben/ szorosabb értelemben vett dokumentációs munka is folyik, rendszerint házi használatra. Ennek keretében olykor házi referálólapot is szerkesztenek, a legtöbb esetben dokumentációs gyorsszolgáltatásokat /folyóirat-tartalomjegyzékfordításokat, cimdokumentációs füzeteket/ adnak ki, azaz ilyen módon a dokumentáció kettős tevékenysége itt is együttesen folyik. Másrészt viszont a kisebb üzemekben a dokumentációs szerv önmagában gyakorta nem képes ellátni az információs /visszakereső/ tevékenységet sem, s csak arra tud vállalkozni, hogy ezt a munkát is másoktól /irodalomkutatást ellátó központi vagy területi szervektől/ közvetítse.

Az eddig előadottakból két tény tűnik ki. Először is, hogy az elmélet irányadó megnyilvánulásaiban a dokumentáció fogalmát két fő funkciójára kiterjedően úgy vonta meg, hogy mind a rendszeres feltáró és szétsugárzó, mind az eseti visszakereső tevékenység együttesen vagy vagylagosan a dokumentáció lényeges tartalmát teszi. Másodszer pedig, hogy a két tevékenység a dokumentáció gyakorlatában a dokumentációs intézmények felső szintjén általában együttesen jelentkezik, s csak a műszaki dokumentáció alsó szintjén mutatkozik olyan alakulás is, hogy a dokumentációs szerv csak tájékoztató tevékenységet nyújt.

Mindezek következtében a szóbanlevő terminológiai tanulmánynak az az osztályozása, amely az információt nem a dokumentáció egyik funkciójának, hanem attól független tevékenységnek mi-

nősíti, véleményünk szerint nem folyik az elmélet általános felismeréséből, és nem következik az általános gyakorlatból sem. Az kétségtelen, hogy a dokumentáció gyakorlatában, a történeti alakulás során bizonyos dokumentációs funkciók csoportja külön elnevezéssel jelölt kategóriává, az információ fogalmi körévé képződött ki, de ez az alakulás a dokumentáció körében, az azzal való szerves kapcsolat feladása nélkül ment végbe. Sőt a dokumentáció elmélete és gyakorlata különös gonddal és rendkívüli gyakorisággal építgeti ki - mint sajátjait - azokat az eszközöket és eljárásokat, amelyek a forrásanyag visszakeresését hatékonyabbá tehetik. Ha ez a tevékenység tőle független lenne, bizonyára nem tekintené a dokumentáció egyik mai legfőbb feladatának, hogy a szükséges intézményeket és eljárásokat kidolgozza, és a dokumentációs gyakorlat rendelkezésére bocsássa.

De erre törekszik valójában a Német Demokratikus Köztársaság központi dokumentációs szervezete is, amikor az üzemekben a dokumentáció szolgáltatásainak hathatósabb felhasználására információs hálózatot kíván az eddig működő dokumentációs hálózat mellett kiépíteni. Innen - az NDK határain kívül - mindenesetre úgy látszik, hogy a fogalmaknak a szóbanlevő terminológiai tanulmányban való tisztázása gyakorlati okokból éppen ennek a hálózatnak szabatos elnevezése és ahhoz alakuló funkciói meghatározása érdekében vett elméleti elindulást is. Az általunk előadottak nyomán azonban egyuttal úgy látszik, hogy az információ fogalmának teljes elkülönítése a dokumentációtól kevésbé megokolt és - tegyük hozzá - a fenti gyakorlati célra nem is szükséges, sőt kontraindikált.

Ha ui. azokat az üzemi felhasználási helyeket, amelyek maguk nem folytatnak szorosabb értelemben vett /v. aktiv/ doku-

mentációs tevékenységet, e sajátosságuk megjelölésére az információs jelzővel akarjuk ellátni, ezt könnyebben megtehetjük annak elméleti előrebocsátása nélkül, hogy az információ fogalmilag nem tartozik a dokumentációs tevékenység körébe. Ehhez csak arra van szükség, hogy egyes dokumentációs /passzív/ funkciókat külön dokumentációs feladatkörnek tekintsünk, amely az aktív dokumentációs tevékenység mellett szintén dokumentáció, de annak körülhatárolt területe. Ilyen módon helyes lesz a megkülönböztetés a teljes dokumentációs feladatkört ellátó Dokumentationsstelle és a csak passzív tevékenységet, a dokumentációs anyag közvetítését, azaz a tájékoztatást ellátó Informationsstelle között. Ha azonban a fogalmi elhatárolást úgy hajtjuk végre, hogy az információt a dokumentáció fogalmi köréből ki is rekesztjük, akkor az új terminológia csak a dokumentációs anyag tárolását, feltárását és felhasználását végző passzív szervekre lesz helyes, de legott hiányokat idéz majd elő a Dokumentationsstellék elnevezésében. Ezek ugyanis a dolog természetéből folyóan nemcsak aktív dokumentációt látnak el kifelé, azaz a központ útján a teljes hálózat számára, hanem gyűjtik, rendszerezik és visszakeresésre felhasználják a dokumentációs anyagot egyrészt a saját részükre, de, mint tudjuk, irodalomkutatást, információs szolgálatokat látnak el megkeresésre mások részére is. Ha pedig most már az információnak semmi köze nem lesz a dokumentáció fogalmához, akkor elnevezésük funkciójuknak csak egy részét: az aktívát fogja fedni, az információs tevékenység azonban megnevezetlen marad. Ezért a két fogalom elkülönítése nyomán utóbbiakat okszerűen Dokumentations- und Informationsstellék-nek kellene átkeresztelni.

Mindezekből pedig az következik, hogy az NDK-ban folyó dokumentációs munka és a fennálló, ill. kiépítésre váró dokumentációs szervezetek gyakorlata sem ad megokolt magyarázatot az információ fogalmának a dokumentációtól való elkülönítésére. Sőt a magunk részéről úgy látjuk, hogy a dokumentációs anyag felhasználásának biztosítása éppen a szocialista országok jól szervezett dokumentációs rendszereiben különös nyomatékkal kívánja meg a dokumentáció részéről való gondviselést, ami szükségképpen csak akkor lehet, ha ez a tevékenység is a dokumentáció szerves részének tekintendő. Emiatt pl. ha elvileg és gyakorlatilag arról lenne szó az egész világon, hogy a dokumentáció hasznosítása kívül maradjon a dokumentáció feladat- és hatáskörén, a mondott okból indokoltnak látnánk éppen egy olyan kezdeményezést, amely ezt a feladatkört is a dokumentáció munkájába vonná be.

Van végül még egy alig elhanyagolható szempont. Több évtizedes gyakorlati munka és a dokumentáció irodalmának folyóiratokban közreadott, ezrekre menő publikációi nyomán a dokumentáció ismeretköre napjainkra beérett arra, hogy a tudományok hierarchiájában önjogu tudományággá válják. S amikor a dokumentáció tudománya éppen megszületőben van, máris leszűkíteni igyekszik saját hatáskörét, s ezt éppen az utóbbi években, ill. évtizedekben jelentkező olyan korszerű problémáktól és megoldásoktól kívánja mentesíteni, amelyek további fejlődését és megizmosodását nagyban előmozdítanák. A tudományok fejlődése más területeken nem ezt a képet mutatja. A külön részterületekké összeálló tudományszakok egy-egy tudományág körében igen hosszú ideig - gyakran évszázadokig - ennek szerves részeként fejlődnek, s csak amikor már maguk is önálló egészet mutatnak, és sajátos igé-

nyek kielégítésére az alaptudományszaktól eltérő külön törvényszerűségek és módszerek összefüggő rendszerét megalkották, differenciálódnak, válnak ki az alaptudományszak köréből. Lehet, hogy az információ diszciplínája is ezt az utat fogja bejárni. De megítélésünk szerint korai lenne ma már ezt az ismeretkört kiejteni a dokumentáció ballon-kosarából. Ezzel az ismeretlen helyen érne földet /nem tudjuk, hol találná meg helyét?/, ugyanakkor pedig ettől a dokumentáció tudományága biztos, hogy nem emelkednék magasabbra. Ellenkezőleg, ismét oda jutna vissza, ahonnan a múlt század harmincas éveitől referátumok szerkesztésével és referálólapok, valamint kartonszolgálatok kiadásával elindult.

x x x

Polzovics Iván: Dokumentáció és információ. Magyar Könyvszemle, 75.évf. 4.szám. Bpest, 1959. okt.-dec. 325-332. oldal.

Polzovics Iván: Dokumentáció és információ

Polzovics Iván

initiative kezdeményezően

diszeminatív közreadási

Institut International de Bibliographie Nemzetközi Bibliográfiai Intézet, 1895- ben Brüsszelben alapították.

Documentation c'est réunir ..... Dokumentáció - jelenti a mindenféle dokumentumok összegyűjtését, osztályozását és szét-sugárzását az emberi tevékenység minden területéről.

kodifikáció törvényalkotás

"collection et conservation ..... összegyűjtése, megőrzése, osztályozása, a válogatása közreadása és haznosítása mindenféle információnak.

terminológia szaknyelv

retrieval visszakeres

nomenklatura szakkifejezések összesége

szektor tevékenységi kör